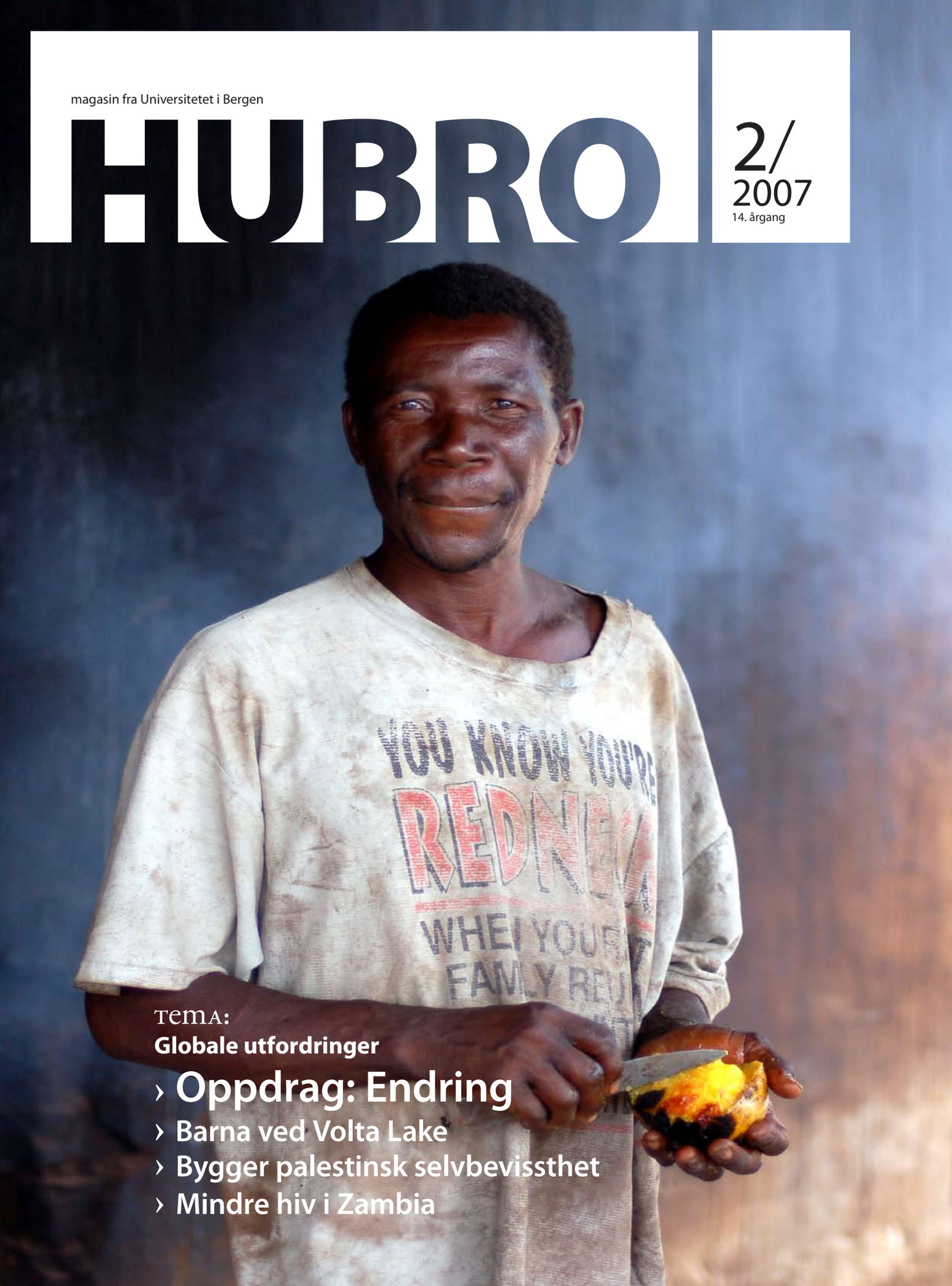
magasin fra Universitetet i Bergen

HUBRO

2/
2007
14. årgang

TEMA:
Globale utfordringer

› Oppdrag: Endring

› Barna ved Volta Lake
› Bygger palestinsk selvbevissthet
› Mindre hiv i Zambia

TEMA

4 Skal varsle malaria

5 Mindre hiv i Zambia

6 Oppdrag: Endring

13 Hindrer hiv fra grasrota

15 Nordmenn med Afrika-feber

16 Forskingsfront mot diarésmitte

18 Bygger palestinsk selvbevissthet

20 ANC-privatisering sender folk til byene

21 Advarer mot for mye ytringsfrihet

23 Krisen i moderskapet

25 God litteratur er politisk

I MOSEN

27 Den unyttige frykten

KRONIKK

28 Symbol og realitet – om lovfesting av redaktørplakaten

Sommerfugleffekten

I dette nummeret av Hubro har vi valgt å fokusere på det som tradisjonelt kalles utviklingsforskning. Men hva er egentlig utviklingsforskning? Hvem skal utvikles, og hva skal man utvikle? Utviklingsforskning kan forstås som forskningsbasert kunnskap om utviklingsspørsmål, heter det hos Direktoratet for utviklingssamarbeid, Norad. I Norges forskningsråd omfatter begrepet «forskning som kan bidra med kunnskap om fattigdomsreduksjon og utvikling». Men verden er i endring, og gamle perspektiver må tenkes gjennom på nytt. Globaliseringen gjør at det nå er større samsvar mellom Norges og andre lands økonomiske, sosiale og politiske utfordringer. Utviklingsproblematikk og internasjonalisering blir derfor viktig for flere fagområder enn tidligere, sier Forskningsrådet, og nærmer seg perspektivet til UiB-forsker Thorkild Tylleskär. Professoren i internasjonal helse mener hele begrepet utviklingsforskning bør forkastes og erstattes med det mer overgripende global fremtidsforskning. Verden er blitt så tett sammenvevd at det som skjer i for eksempel Ghana har betydning for oss i Norge, og omvendt.

Klimakrisen er alles krise. Konflikten i Midt-Østen angår hele verdens sikkerhet. Derfor kaller vi temaet i Hubro for globale utfordringer. Inn under dette presenterer vi noen sider ved den såkalte utviklingsrelaterte forskningen som foregår ved UiB. Dette fagområdet har vært et satsingsområde for universitetet i mer enn 25 år, og samarbeidet med fagmiljø i resten av verden er svært omfattende. Alt lar seg ikke dekke i et enkelt nummer av Hubro, men mer om prosjekter og fagområder kan utforskes ved en titt på UiBs hjemmesider, og hos Unifob Global, som er det tidligere Senter for utviklingsstudier sitt nye navn. Også Senter for internasjonal helse ved UiB ligger langt fremme på verdensbasis når det gjelder viktige globale spørsmål.
Denne gang har vi også tatt et dykk ned i litteraturen, og diskuterer rollen som moderskapet er gitt i norsk litteratur. Vi har også snakket med ytringsfrihetsprofessor Maria Heller fra Ungarn, som er en høyt verdsatt gjesteforsker ved UiB. Hun er opptatt av å verne ytringsfriheten mot misbruk.

HUBRO Nr 2/2007 Magasin fra Universitetet i Bergen. Kommer ut med 4 utgaver pr. år / **REDAKSJON** Ansvarlig redaktør: Torny E. Aarbakke / Redaktør: Elin F. Styve, elin.styve@uib.no / Temaansvarlig: Hilde K. Kvalvaag, hilde.kvalvaag@uib.no / Journalister i dette nr: Jon Holgersen / Kjerstin Gjengedal / Runo Isaksen / Lars Holger Ursin / Grafisk form: Lars O. Haaheim / Margareth Haugen / Christian Bakke, Formidlingsavdelingen, UiB / **REDAKSJONSRÅD** Post.doc. Mette Andersson / professor Tore Furevik / professor Ole Didrik Lærum / forsker Tone Hellesund / **ADRESSE** Nygårdsgt 5, 5015 Bergen, tlf: 55 58 69 00 / Besøksadresse: Nygårdsgt 5 / E-post: hubro@uib.no / Abonnementet er gratis / **OPPLAG DETTE NUMMER**: 17 000 / Trykk: Bodoni / Framsidefoto: Elin F. Styve / Universitetet i Bergen har om lag 16 750 studenter og nær 3 000 ansatte / Rektor: Sigmund Grønmo / Universitetsdirektør: Kari Tove Elvbakken / ISSN 1503-9919 / For annonser, kontakt redaksjonen

UiB er medlem av World University Network (www.wun.ac.uk), og Coimbra-gruppen (www.coimbra-group.be), en samling av tradisjonsrike europeiske universiteter.

Hubro (lat.: Bubo bubo), den største av uglene våre. Den er en typisk vestlandsfugl, og en truet dyreart. Hubroen er klarsynt og klok, og er kjennetegnet i Universitetet i Bergen sin logo.

Mixed Sources
Product group from well-managed forests and other controlled sources
www.fsc.org Cert no. SGS-COC-2086
© 1996 Forest Stewardship Council

Printed on Arctic the Volume. Arctic Paper is a holder of FSC traceability certificate.

De som reiser på 3. klasse

TEMA › Globale utfordringer ‹

TEKST: **HILDE K. KVALVAAG** | ILL. FOTO: **ELIN F. STYVE**

I Kongos hovedstad Kinshasa fins det nesten ikke lenger katter eller hunder. Alt som kan spises er spist i det isolerte landet, og befolkningen er svært underernært. Landet har flust med utdannet helsepersonell, men legene får ikke lønn. På sykehuset mangler de alt – vann, strøm, mat, medisin. Stakkars Kongo. Men dette er ikke et problem som bare angår innbyggerne i Kongo, men oss alle på kloden, sier professor i internasjonal helse, Thorkild Tylleskär. Han har forsket i en rekke afrikanske land, men mener at konseptet med utviklingsforskning er mislykket. Vi bør heller begynne å kalle utviklingsforskning for global fremtidsforskning.

– Sammen med klima, energispørsmålet og noen andre globale problemstillinger, er spørsmålet om vi skal sikre at alle på kloden får et minimum av ressurser. Utviklingsforskning er ikke noe som noen driver med i noen litt isolerte landsbyer i Afrika eller andre fjerntliggende strøk. Problemene som vi jobber med tilhører dem som vil «make or break our day», sier Tylleskär. For rundt i verden sitter de fattige, som lever på en dollar dagen, og ser på TV hvordan de rike har det.

– Når ting går fremover kan man beholde en tro på fremtiden, men i Kongo og mange andre steder, er det slik at det går motsatt vei. Hva da? spør Tylleskär. Han mener at dette er en tidsinnstilt bombe, og sammenligner situasjonen i Kongo med det som skjedde i forstedene til Paris.

– Myndighetene tok ikke alvorlig hvor mye det ulmet blant ungdom, og på samme måte tar ikke den rike delen av verden misnøyen blant verdens fattige alvorlig.

For tar vi ikke fattigdomsproblemene inn over oss, og hvis vi ikke gjør noe for å forsøke å forstå den verden vi lever i, kommer det til å slå brutalt tilbake på oss selv, sier han og peker på Irak som et grelt eksempel.

– Når Bush traver inn med store sko, er det med på å skape alvorlige sikkerhetsproblemer. Under hans regjering har amerikanerne anlagt et altfor snevert perspektiv, der de er fornøyd dersom det går bra for USA. Om det er god plass på første klasse og nok drinker i baren er de fornøyde. Men dette går bare en stund, Det kan utvikle seg til et gigantisk sikkerhetsproblem, noe vi bare ser konturene av i dag.

På nettstedet **gapminder.org** kan man med noen få tastetrykk få et innblikk i statistiske ulikheter tilbake til 1970-tallet og fram til 2015. Prosentvis er det færre som lever på under en dollar dagen enn det var for bare ti år siden. Men om fattigdommen i verden minker, og den globale situasjonen er i veldig positiv utvikling på mange måter, blir Afrika hengende etter. I 2015 vil majoriteten av verdens fattige finnes i nettopp denne verdensdelen.

Hva skal vi så gjøre for å minske gapet mellom fattige og rike? Tylleskär mener at vi må begynne med å plassere ressursene på riktig sted. Selv jobber han med barnehelse og ernæring. Dersom alle barn hadde tilgang på medisiner, vaksiner og mat ville det være en god start, påpeker han. En annen viktig faktor kan være helt vanlig handel. Det går for eksempel bra med Uganda, mens Kongo, som er utsatt for en internasjonal isolering som minner om en handelsboikott, har det ekstremt vanskelig. Videre trenger alle reint vann, fungerende kloakksystem, og skole. Hovedmålet må være å tenke helhetlig om livet på kloden. Og det finnes en helt enkel definisjon på hva som er utvikling, i følge Tylleskär:

– Utvikling er at vi skal begrave våre foreldre i stedet for våre barn. ■

Det er flest barn som døyr av malaria.

Skal varsle malaria

Årleg døyr titusenvis av menneske i Etiopia på grunn av malaria, men varsling kan redde mange av desse liva.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **HILDE K. KVALVAAG** | FOTO: **BERNT LINDTJØRN**

Klimaendringar gjer at fleire og fleire får malaria i Etiopia. Tidlegare har malariaen stoppa på 2000 meter, men no kryp den opp mot 2500 meter. Dette er dårleg nytt i eit land der svært mange bur i høglandet. I eit tverrfagleg prosjekt med meteorologar, klimaforskarar, medisinarar og myggforskarar skal det utviklast nye strategiar for å handtere det enorme helseproblemet. Dei skal finne ut korleis overføring av malaria skjer, og utvikle metoder for varsling. Det er visse typar mygg som overfører malaria, den fins særleg i samband med vatn og maisåkrar. Prosjektet vil kartlegge desse gjennom å kombinere informasjon om overføring av malaria med data om klima og landtilhøve og slik lage eit system for tidleg varsling.

Flest barn døyr

80 millionar menneske bur i Etiopia. 75 prosent av landmassen er rekna som malariaområde og årleg er det fleire millionar malariatilfelle. Det tyder at folk blir sjuke, men dei døyr ikkje. Om lag ein til to prosent av dei som får malaria døyr, dei fleste av desse er barn. Men også for alle som overlever er helseplagene svært store, og det kostar det etiopiske samfunnet mykje pengar. Malariaepidemiane er ofte store og kolliderer gjerne med intensive periodar i jordbruket. Talet på malariatilfelle i Etiopia har vore aukande. Utbreiinga av malaria varierer svært i løpet av eit år frå så godt som ingen risiko til stor. Dette har ulike årsaker, som klimaendringar som gjer at myggen trivst betre, resistens mot medisin og insektmiddel, folk som flyttar til malariaområde og ekspansjon av jordbruk og utvikling av industri i malariaområde. Ein annan faktor er fattigdom.

Database over klima

– Vi treng ei betre forståing av malaria-epidemiologien, seier ein av koordinatorane i prosjektet, Bernt Lindtjørn, professor ved Senter for internasjonal helse ved Universitetet i Bergen. Seks ulike fagfelt er representert i prosjektet; meteorologi, hydrologi, økologi, biologi, offentleg helse og medisinsk forsking. Forskarane skal utvikle eit sjekkesystem for etiopiske vêrdata og sjå på forekomsten av malariamygg og malariaepidemiar. Dei skal setje opp ein database over klima og andre relevante variablar, som topografi og vegetasjon, og lage oversikt over flaum og tørke. Dei skal også sjå om globale sirkulasjonsmodellar (GCM) og varsling av havtemperatur kan nyttast som basis for å forutseie lokalt og regionalt klima i Etiopia, og skal utvikle eit sesongmessig vêrvarslingssystem. Gjennom å bruke vêrvarslingssystemet skal dei prøve å forutseie om dei klimatiske vilkåra er tilstades for utviklinga av kraftige malaria-utbrot.

Har tru på varsling

Det er ofte eit problem i tropiske område at ein manglar gode data på klima. Klimaforskar Asgeir Sorteberg ved Bjerknessenteret ved Universitetet i Bergen, seier til Hubro at det er gode høve for å forutseie malariaepidemiar gjennom å studere vêrsystema.

– Det vi kan prøve å seie noko om er variasjon i nedbør og temperatur. Kor mykje nedbør som kjem er knytt mot det storstilte monsunsystemet som igjen er knytt mot havtemperatur. Den delen av klimasystemet som det går an å predikere må vere knytt til storskala-klimaet, og eventuelle endringar i dette.

Stikkordet for oppblomstring av malaria er vatn og variasjon i vassmengde. Malariamyggen treng vatn for å klekke, men utviklinga av malaria i myggen er også veldig avhengig av temperatur. Den bør vere over 18 grader for at malariaen skal rekke å utviklast før myggen dør, og dei fleste store byane i Etiopia ligg så høgt over havet at temperaturen er lågare. Men no er dette i ferd med å endre seg.

– I andre land har ein med ein viss suksess nytta såkalla sesongvarsling av temperatur og nedbør for å varsle malariautbrot. Eg trur at dette kan vere mogleg også i Etiopia, fordi vêret er så direkte knytt opp mot storskalasystem vêrsystema og temperaturen i havet, seier Sorteberg. ■

Bernt Lindtjørn er professor ved Senter for internasjonal helse ved Universitetet i Bergen

Mindre hiv i Zambia

Truleg byrja aids-epidemien allereie på 70-talet. No går tala litt ned i Zambia.

Viktig kompetansebygging

NUFU-prosjektet «Strengthening HIV-related interventions in Zambia: co-operation in research and institution capacity building» er koordinert av professor Knut Fylkesnes ved Senter for internasjonal helse.

Fylkesnes hevdar at manglande kompetanse er den einskildfaktoren som har mest å seie for manglande effektivitet i hiv-førebygging. Senter for internasjonal helse har kompetansebygging som hovudsatsing.

Sidan 2002 er det rekrutter 14 personar frå partnarinstitusjonane i Zambia til forskarutdanning på PhD- og masternivå. Ei rekke av desse har no sentrale posisjonar i heimlandet innan forsking og utdanning.

Omsider ser det ut til at nokre land i Afrika har greidd å redusere spreiinga av hiv, men dette avgrensar seg til folk med utdanning. No gjeld det å få dei fattigaste til å endre åtferd.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **KJERSTIN GJENGEDAL** | ILL.FOTO: **ELIN F. STYVE**

Knut Fylkesnes er professor ved Senter for internasjonal helse, og har lenge forska på spreiing av hiv i afrikanske og asiatiske land. Han koordinerer eit NUFU-prosjekt der ein nyttar forsking og kompetansebygging i kampen mot hiv og aids i Zambia.

– Det er stor spreiing av hiv i Zambia. Ein reknar at 16 prosent i alderen 15–49 år er smitta, fleire kvinner enn menn. Utbreiinga er dobbelt så stor i urbane strok, fortel han.

Kom seint i gang

I dag reknar ein med at epidemien var stor alt tidleg på 80-talet, altså før ein var klar over problemet. Dei beste tolkingane av data frå dødelegheitsforsking som gruppa til Fylkesnes driv, viser at ein hadde ein epidemi allereie på 70-talet. Det vil seie at då det førebyggande arbeidet kom i gang for alvor tidleg på 90-talet, var epidemien alt blitt omfattande.

Men det siste året har Fylkesnes si forskingsgruppe publisert ei rekkje tidsskriftartiklar som peikar på ein klar nedgang i nye smittetilfelle.

– Dette gjeld mest i urbane strok, men også i rurale. Nedgangen skuldast åtferdsendringar som meir bruk av kondom, færre sexpartnarar, og at kvinner utset å få barn. Men dette gjeld mest folk med utdanning over eit visst nivå. Folk med låg utdanning endrar vanar i mykje mindre grad, fortel han.

– Vi har ein god dialog med nasjonale førebyggande program om korleis ein skal nå fram til dei fattigaste. Kampen mot fattigdom er ein viktig strategi, men det er jo ikkje gjort over natta. Det er mogleg å drive førebygging som er effektiv på kort sikt, men her er mykje uprøvd.

Vil gjere hiv-testing meir utbreidd

Noko zambiske forskarar er spesielt opptekne av nett no, er å studere endringar i risikoåtferd etter at behandling for sjukdomen no er blitt mogleg for fleire. Det er ein viss tendens til at dei då tek det mindre nøye med førebygging.

Eit prioritert tema for forskingsgruppa, er studiar av korleis ein kan gjere det meir akseptabelt for folk å nytte seg av hiv-testing og rådgjeving. Berre ein liten del av innbyggjarane nyttar slike tilbod i dag. Forsking har vist at testing er førebyggande i seg sjølv. I tillegg er det inngangsporten til støtte og hjelp, sidan ein vanskeleg kan få hjelp om ein ikkje veit kva eins eigen smittestatus er. Gruppa har tidlegare vist at låg tiltru til helsevesenet er ein viktig grunn til den låge etterspurnaden etter slike tenester. Mellom anna trur mange at resultata ikkje vil halde fram med å vere anonyme. Det tyder på at systemet slik det er i dag, ikkje er akseptabelt for folk. No skal forskarane undersøke korleis eit slikt system bør utformast og leggast til rette i praksis.

– Dette er eit heitt tema, særleg fordi nokre land er i ferd med å ta i bruk etisk tvilsame metodar for å få fleire til å teste seg. Det opnar for overgrep, og gjev folk enno mindre tiltru til helsesystemet. Det er fundamentalt viktig at alt må vere ope og etisk etterretteleg, seier Fylkesnes. ■

Oppdrag: Endring

Direkte kunnskapsoverføring og påvirkning av politiske myndigheter er hovedmålet med UiBs omfattende engasjement i Ghana.

TEMA › Globale utfordringer ‹

TEKST OG FOTO: **ELIN F. STYVE**

– Her er målet med vårt prosjekt: Vi vil forandre verden. Dette er et av stegene på veien mot et annerledes samfunn. Vår forskning danner grunnlaget for politisk handling, og dermed forhåpentlig også forbedring på sikt.

Det sier Asuncion St. Clair, som i vinter tok over stafettpinnen som prosjektleder etter professor Kari Wærness. Wærness var en av initiativtakerne til forskningsprosjektet som nå går inn i fase 2, policy making, og som varer til 2011. Samarbeidet med instituttledelse og PhD-studenter fra Institute of African Studies ved University of Ghana er godt i gang, og flere har vært på lengre opphold ved UiB for å benytte seg av universitetets forelesere, veiledere og fasiliteter.

NUFU-prosjektet *Globalization and Changes in the Cultures of Survival and Care in Ghana: From Capacity Building to Policy Dialogue* ser grundig på omsorgsproblemene som oppstår i fattige land i kjølvannet av globaliseringen. Tilfellet Ghana er på mange måter overførbart til mange andre land i den tredje verden. Politisk og økonomisk endring, migrasjon og modernitet har oppløst viktige familiestrukturer. Den såkalt utvidede familien med flere generasjoner i samme husstand som tok seg av hverandre, er i ferd med å forsvinne. Den utvidede familien dannet tidligere en viktig og omfattende omsorgsstruktur. Kapitalisme og globalisering tvinger mennesker til å arbeide på andre måter og andre steder enn tidligere, og ivaretakelsen av barn, eldre og syke blir skadelidende. Slik situasjonen er nå, er det ingenting som erstatter eller kompletterer denne omsorgen. Både tuberkulose, hiv/aids og høy spedbarnsdødelighet er et stort problem i Ghana.

– Barnedødeligheten går ikke ned, selv om man kan si at samfunnet er mer moderne og utviklet nå. Årsaker til dette kan være at barn blir neglisjerte og feilernærte, og at sykdom ikke blir oppdaget tidsnok fordi mor er mye borte fra dem når hun arbeider, sier Kari Wærness.

Asuncion St. Clair og Kari Wærness ved Sosiologisk institutt nøler ikke med å gjøre forskningen politisk, og del 2 av det store prosjektet om globalisering og omsorg handler nettopp om å bruke kunnskap til politisk påvirkning.

Norm- og verdisystemet som Afrika får i forbindelse med globaliseringen er formet etter vestlig struktur. De må hurtig ta inn over seg den nyliberalistiske og kapitalistiske samfunnsformen uten å få sjansen til å utvikle et sosialdemokratisk velferdssamfunn slik vi har gjort.

– I Vesten er kjernefamilien tilpasset den kapitalistiske strukturen. I Ghana utgjør kvinners arbeid hjemme det usynlige velferdssamfunnet. Forståelsen av fattigdom gjennom økonomiske analyser som tar utgangspunkt i vår vestlige familiestruktur blir feil, når det handler om samfunn som er helt annerledes enn vårt, fortsetter Wærness. Sosiologiprofessoren er en av pionerene i Norden innen forskning på omsorgspolitikk og følgene av endringer i betingelser for den uformelle omsorgen. Hun forteller også at Ghana står overfor et veldig stort problem med såkalt brain drain, hvor de dyktigste hodene drar utenlands etter endt utdannelse. Mer enn halvparten av legene og sykepleierne forsvinner fra landet. ■

Les mer på de neste sidene

UiB samarbeider med Institue of African Studies i Ghana om hvordan situasjonen for de svakeste i samfunnet kan forbedres.

Fakta/NUFU

Nasjonalt program for forskning og utdanning (NUFU-programmet) gir støtte til felles forskningsprosjekter, forskerutdanning og nettverk mellom norske institusjoner og universiteter i utviklingsland. Universitetet i Bergen fikk i alt 72 millioner kroner i den siste NUFU-tildelingen. Ett av prosjektene som fikk midler er *Globalization and Changes in the Cultures of Survival and Care in Ghana: From Capacity Building to Policy Dialogue*. Prosjektet bygger videre på forskningsarbeidet fra 2003 til 2007 som gjennom kulturstudier undersøkte forholdene innen omsorgen for de mest sårbare i Ghana. Arbeidet har bidratt til å bygge opp kompetanse i samarbeid med Institute of African Studies ved University of Ghana, hvor flere doktorgradsstudenter er i gang med å gjennomføre omfattende feltarbeid. Kapasitetsoppbyggingen innebærer også praktisk støtte til feltarbeid, og bedret tilgang til informasjonsdatabaser og skriftlig materiell for forskerne.

I Ghana betyr sosiale relasjoner alt for mennesker. Uten et sosialt fellesskap føler man seg verdiløs. Hannah er, som enslig og barnløs, en av de mange som lider sosialt og medisinsk på grunn av mangelen på pårørende.

Syke uten sikkerhetsnett

Hannah (73) bærer et tungt stigma, og går alderdommen usikkert i møte. Hun er barnløs. Det er det verste som kan hende ghanesiske kvinner.

TEMA › Globale utfordringer ‹

TEKST OG FOTO: **ELIN F. STYVE**

Et gammelt uttrykk i Ghana sier noe slikt som at «du har det bedre som død i bunnen av elven, enn som levende uten egne barn.» Når det i tillegg tradisjonelt blir sett på som at man er forhekset fordi man ikke har barn, sier det noe om selvbildet til barnløse kvinner.

Det er en tung byrde å bære for kvinnene det gjelder, sier Sarah Dsane, som gjør en etnografisk studie av omsorgssituasjonen for eldre enslige kvinner i Ghana i moderne tid. Modernitet og utvikling slår nemlig ikke inn på alle variabler samtidig, og det rammer de svakeste. Mest av alt fordi de gamle familiemønstrene er i oppløsning, og den omsorg som tradisjonelt har foregått innen familien ikke lenger eksisterer når den unge generasjon tar utdannelse, flytter til byen eller utenlands. Ghana har ikke noe apparat til å ta seg av de eldre når familien ikke lenger er der. Tusenvis av enker og enslige sitter igjen under kummelige forhold, og kan i verste fall dø av mangel på tilsyn og pleie.

Eldre mister omsorg

Hannah pynter seg, tar på briller og retter opp ryggen når hun blir fotografert. Hun forteller at ingen har vært og tømt potten hennes denne dagen, og at hun selv er for dårlig til bens til å komme seg til bydistriktets felles latrine, som er langt unna. Adoptivsønnen på 16 år, som hittil har hjulpet henne med alt, har vendt henne ryggen fordi han nettopp har fått vite at hun ikke er hans biologiske mor. Han er bitter fordi han ikke har fått vite det før, og føler seg utstøtt av omgivelsene fordi han ikke hører til noe sted. Nå står hun uten hjelp hjemme. Sarah har flere ganger måttet hjelpe Hannah til lege når hun har kommet for å gjøre sine intervjuer i forbindelse med forskningen. Og hun hjelper Hannahs adoptivsønn med skolegang, slik at han skal komme seg ut av fattigdommen.

– Jeg er visst forskeren som ble sosialarbeider i tillegg, smiler hun, litt oppgitt over situasjonen.

Sarah undersøker hvordan den medisinske, finansielle, emosjonelle og sosiale omsorg for barnløse og enker arter seg i dagens Ghana. Så langt er funnene nedslående.

Kvinner som har arbeidet i hjemmet hele livet har bare et minimum av pensjon å leve for, og er avhengig av økonomisk støtte fra sine barn. De som ikke har barn, er verst stilt, men også de med barn får problemer dersom ikke den yngre generasjon har penger å avse. Brorparten av befolkningen i Ghana er svært fattige mennesker, og det moderne livet er kostbart for alle, sier Sarah. ▸

Det lille fiskersamfunnet i utkanten av Accra klarer så vidt å brødfø sine egne ved hjelp av fangsten fra de små båtene. I globaliseringens tidsalder konkurrerer de mot store internasjonale trålere som selger fisken billigere, og de står derfor i fare for å miste levebrødet sitt.

Usikker fremtid

Midt i feiringen av 50 års frihet fra kolonimakten Storbritannia står Ghana overfor enorme utfordringer, hvor virkningene av en økende privatisering, kapitalisme og globalisering skaper store skiller i befolkningen. Urbaniseringen øker, tradisjonelle familiemønstre forvitrer, og de svake blir enda svakere.

I det lille fiskersamfunnet i utkanten av hovedstaden Accra bor mennesker tett i tett i bittesmå hus, hvor både matlaging, arbeid og lek foregår ute i gatene. Ingen har innlagt vann eller toalett, og dagliglivet er preget av stor fattigdom. Hittil har de klart seg ved å selge fangsten som fiskerne bringer inn til stranden fra sine små båter hver dag, men snart kan denne inntektskilden være borte. Store internasjonale trålere saumfarer kysten og vipper de små virksomhetene av pinnen ved å tilby de samme produktene til priser fiskerfamiliene ikke kan konkurrere med. Varene fra de store selskapene blir også solgt lokalt. Nå vet befolkningen snart ikke helt hva de skal kunne leve av i fremtiden.

– Samtidig som globaliseringen gjør at mange får en sjanse til å ta utdanning, flytte bort og øke velferden for seg selv og sine familier, er det en stor gruppe av de aller fattigste og svakeste som ikke kommer noen vei. De sterke, som har klart å komme seg ut av slum og fattigdom, ønsker seg selvsagt ikke tilbake til dette samfunnet. Dermed blir disse miljøene tømt for ressurspersoner, og det er ingen igjen til å ta seg av de svake. Enkene og de barnløse, enslige kvinnene i mine undersøkelser, er de som gjerne først får merke virkningene av oppløsningen av familieomsorgen, sier Sarah.

Både samfunnsstrukturen og økt individualisme kan være årsakene, mener Sarah.

– I enkelte tilfeller bryr rett og slett ikke den yngre generasjon seg om mødrene og bestemødrene lenger, og de eldste blir neglisjerte. Hvis det går rykter om at en kvinne er en heks, er sjansen stor for at barna vender henne ryggen. I andre tilfeller vet vi at mange virkelig

Sarah Dsane (t.h) forsker på enslige og barnløse kvinners situasjon i Ghana. Denne enken er en av hennes kilder. Hun har åpnet butikk i sin avdøde manns garasje for å holde kontakt med omverdenen, og unngå isolasjon som enslig.

ønsker å ta seg av de eldste i familien, men at økonomi, stress og jobbkrav forhindrer dem fra å kunne klare det.

Sarah vil likevel ikke bare romantisere fortiden.

– Det var svært tette samfunn, mange konflikter i og mellom familier, misunnelse og sladder om heksekraft. Men de eldste ble alltid respektert. Det vanket sanksjoner mot dem som ikke hjalp de eldre. Slik er det ikke lenger, og samtidig er det ingen andre institusjoner som fyller denne rollen nå.

Økt lidelse blant alvorlig syke

– Den syke skal aldri være alene!

Daniel Atodey løfter pekefingeren for å understreke moralen i hvordan man skal ta vare på syke familiemedlemmer. Han forteller

Deborah Atobrah (i midten) kartlegger dagens omsorg for alvorlig syke. Daniel Atodey forteller at det viktigste prinsippet i deres kultur hittil har vært at den syke aldri skal være alene. Dette er i ferd med å endre seg, og det medfører økt lidelse blant de syke.

om nær fortid, da hushold med flere generasjoner og opptil 50 familiemedlemmer med den største selvfølge pleiet sine alvorlig syke hjemme. Ved hjelp av urtemedisin, offer, tradisjonell healing, mat og omsorg fikk de syke all den hjelp som kunne gis i trygge og nære omgivelser. Å komme på sykehus innebar at familiemedlemmer stilte opp og alltid satt ved sykesengen og gav mat, omsorg og massasje til sine kjære. Det var en soleklar forpliktelse.

Nå er det ikke slik lenger. Også hos Ga-stammen er familiemønstre i oppløsning, de ressurssterke forlater slummen for å tjene penger, og de svakeste er igjen, uten tilstrekkelig nettverk til å klare seg når sykdom rammer.

– Sykehusene er overfylte, og sykepleierne springer fra pasient til pasient. Det offentlige helsevesen har én lege per 18 000 innbygger, og det sier seg selv at det blir en umulig situasjon å hanskes med, forteller Deborah Atobrah. Hun er sosiolog og doktorgradsstudent, og gjør feltarbeid hos Ga-stammen i Accras nære sentrum, Gamashie ved Jamestown. Hun undersøker forholdene rundt de aller sykeste i samfunnet, og forsker på utviklingen i et historisk perspektiv. Hun kartlegger omsorgssituasjonen blant 20 pasienter med sykdommer som kreft, alvorlig diabetes, hjerte- og karlidelser og slagpasienter. Hun kan slå fast at noe riktig ille er i ferd med å utvikle seg for befolkningen, selv i et land med økonomisk vekst og utvikling.

– It's depressing, sier hun alvorlig, i det vi beveger oss rundt i de forslummede områdene.

– Før betydde ikke penger så mye for overlevelse. Nå må alle generasjoner ut og arbeide for å klare seg, og det er ingen her til å ivareta viktige omsorgsfunksjoner. Nå hender det at folk som ligger på sykehus dør av mangel på noe så elementært som omsorg, mat og drikke, og ikke av sykdommen de ble innlagt for. Grunnen er at familiemedlemmene ikke kan være til stede og gi dem det de trenger når de er innlagt. Sykepleierne gir dem medisiner, men det er ikke ressurser til å dekke andre behov hos pasienten. ■

Fra funn til handling

– Vi forsker på samfunnet for samtidig å informere og kunne påvirke politiske handlinger. Det er ikke nok at vi samler data og kunnskap, hvis ikke våre politikere holdes orientert om situasjonen og bruker våre funn til å treffe beslutninger. Derfor er vi svært opptatte av å kommunisere våre funn til beslutningstakerne i landet, og trekke dem inn så tidlig som mulig. Det sier professor Takyiwaa Manuh (bildet), som er leder av Institute of African Studies ved University of Ghana. Hun berømmer samarbeidet med Universitetet i Bergen og de andre samarbeidsinstitusjonene, blant annet NTNU.

– Dette NUFU-prosjektet er svært viktig for oss, fordi vi får en kontinuitet i arbeidet. I den nye femårsperioden vi nå er gått inn i, skal vi bygge videre på substansen fra forrige periode, og bruke forskningsresultater til å se på løsninger for viktige samfunnsmessige spørsmål, sier hun. NUFU har gjort det mulig for studentene ved hennes institutt å få tilgang på moderne utstyr, opplæring og arbeidsverktøy, i en situasjon med stor mangel på ressurser og fagpersonale ved deres eget universitet.

– De vitenskapelige samarbeidspartnerne våre i Norge har gjort en uvurderlig innsats for våre studenter, og kompetanseoppbyggingen kommer senere studenter her til gode, sier Manu.

Barna ved Volta Lake

Et armbånd og åndenes beskyttelse skulle gi femåringen vern mot sykdom, sult og omsorgsmangel.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST OG FOTO: **ELIN F. STYVE**

– Han er død nå. Jeg sa de måtte ta ham til sykehuset, at han var dødssyk, men de gjorde det ikke før det var for sent.

Peter Agbodoza snakker om barna han møter hvor han gjør feltarbeid, i Dzemeni ved Volta Lake, om lag to timers kjøring nord for Accra. Vi ser på bilder. Et av barna har mistet nesten alt håret på grunn av mangelsykdommer. Flere er så feilernærte at navlene deres stikker ut som små ballonger. Noen er forgiftet av maten og vannet de får i seg. Ett barn har arr over hele hodet, etter å ha falt i ned i ilden. En liten gutt har et stort sår på baken, fordi han hadde satt seg på en varm kjele. På neste bilde sitter han med det åpne såret i den skitne og forsøplede sanden, ved siden av sin mor som renser fisk.

Og så femåringen. Og hans søster. Begge er tomme i blikket, gutten ser tydelig syk ut. Peter zoomer inn bildet.

– Ser du armbåndet han har på seg? Da jeg sa til foreldrene at de måtte ta bedre vare på gutten sin, mente de at dette armbåndet skulle gi de gode ånder makt og vilje til å passe på ham.

Peter tar seg til hodet.

– Nå er han død. Oh my God.

Tvinges bort fra barna

Barna lever stort sett alene, ingen passer på dem, de arbeider fra de er tre–fire år gamle, og de er ikke i nærheten av skole og helsestell. Fortellingene hans er rystende og uforståelige.

– Jeg har snakket med så mange. Spurt dem om hvordan de kan la dette foregå. Men du må forstå, ingen foreldre ønsker dette for sine barn, ingen gjør dette fordi de vil. Men for å overleve her må de dra bort for å arbeide, og det er ingen her til å ta seg av barna. Besteforeldre, tanter og onkler er også borte, sier han.

Doktorgradsstudent Peter Agbodoza er sterkt preget av opplevelsene han får under feltarbeidet. – Jeg skriver dikt for å bearbeide alle inntrykkene, sier han.

‹ Gutten går alene i strandkanten, og blant søppelet har han funnet en pose som han drikker av. Posen fylles gjentatte ganger med farlig og forurenset vann som havner i den lille magen.

Gutten gråter, men ingen voksne omsorgspersoner finnes i nærheten. Storesøster gjør så godt hun kan.

Før var det langt lettere. Før penger ble viktig for å overleve, da flere generasjoner levde under samme tak, og ikke minst – før myndighetene valgte å demme opp Volta-elven og lage en innsjø.

Det var på midten av 60-tallet at fiskersamfunnet som levde langs Volta-elven mistet sitt livsgrunnlag, og måtte flytte. Årsaken var at landet behøvde strøm, og elven ble oppdemmet for å skaffe vannkraft. Folk fra Tongu-distriktet migrerte oppover i landet for å følge etter fisken, og Dzemeni ble et av områdene ved innsjøen hvor Tongu-migrantene fikk slå seg ned. Men det er langt fra Dzemeni til de ulike markedene hvor fisken selges, og derfor er både mødre og fedre tvunget til å være borte fra hjemmet i opptil flere uker i strekk.

Haster med handling

– Fisken styrer livet til disse barna, sier Peter mens vi går langs stranden i Dzemeni. Ufattelige mengder av søppel, skrot og fiskeavfall ligger som et teppe over hele området, det meste er rester etter det store ukentlige markedet som aldri blir ryddet bort. To griser tusler rundt og finner mye interessant å tygge på.

– Det er ingenting annet å leve av i dette området, og foreldregenerasjonen har så knapt med midler at de må sette fisket foran alt. Mødrene, som tradisjonelt har vært de viktigste omsorgspersonene, har det travelt med å ta imot fisken, rense den og reise videre til markedene. Fedrene må ut for å fange ny fisk. Dette samfunnet er bare en liten bit av det hele. Befolkningen langs hele innsjøen her lever under uakseptable forhold, og barna lider mest. Hvis ikke noe gjøres for dem snart, vil dette forsette i flere generasjoner, og det vil utvikle seg en generell inkompetanse blant dem som blir foreldre. Ofte er det også svært unge mennesker som får barn. Når de selv er blitt neglisjerte, hvordan skal de da kunne lære seg hvilke behov små barn har for tilsyn og omsorg, spør Peter.

Han håper og tror at den grundige kartleggingen han og andre gjør rundt denne situasjonen kan bidra til at myndighetene blir oppmerksomme på problemet, og sette inn tiltak for å hjelpe befolkningen. Gjennom NUFU-prosjektet som han deltar i, øyner han håp om at kunnskap kan bli omsatt til politisk handling. Men det haster.

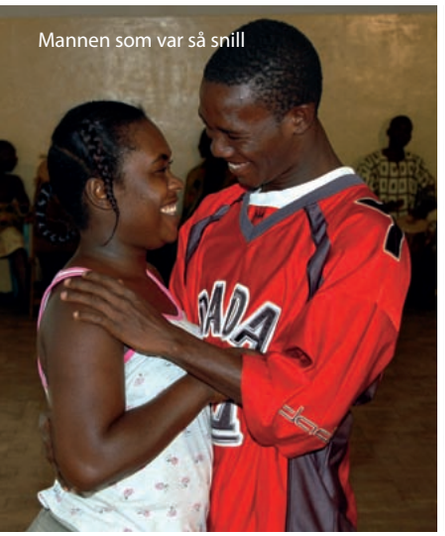
– Vi kan ikke la generasjoner av barn gå til grunne på denne måten i vårt eget land uten å handle, avslutter han. ■

Døden som har et navn

Venninner som vil til storbyen

Mannen som var så snill

Urtene som ikke virker

Drama i flere akter

Dans- og dramagruppen ved University of Ghana har med økonomisk støtte fra NUFU-prosjektet som UiB deltar i, satt opp en forestilling om hiv og risikoatferd. I lengre tid har unge kvinner migrert fra rurale strøk til storbyene, også over grensen til Abidjan i Elfenbenskysten, for å tjene penger. Mange tror på en lysende fremtid, men urbaniseringen og mangelen på arbeid sender ofte kvinnene ut i prostitusjon. Dette fører igjen til at svært mange kvinner og deres barn smittes av hiv.

Som et land med historisk sett høy grad av analfabetisme har Ghana sterke muntlige fortellertradisjoner, og informasjonsutveksling foregår også gjennom tradisjonell dans. Danseforestillingen hvor disse bildene er hentet fra, er utviklet av master- og PhD-studenter ved University of Ghana for å brukes i folkeopplysning om hiv i rurale strøk rundt i landet.

Lillesøster som spør, mor som ikke vil erkjenne

Dansen og døden

TEKST OG FOTO: **ELIN F. STYVE**

Skolens lys, og alles glade jente. Skulle bare ha det litt gøy i storbyen, kanskje tjene litt ekstra penger. Finne en enkel jobb, klare seg selv. Livet i landsbyen bød ikke på så mye spenning. Tre gode venninner, søte drømmer. Mamma likte det ikke, men hva vet vel mødre? Ha det, ta vare på hverandre, vi ses snart! Den beste storesøster, det ble tomt da hun dro.

Kofferten full av vakre stoffer, gaver til alle. Men hva er det med øynene hennes, og hvorfor er hun så varm og svak? Urter og offer, medisinmannen vet råd. Eller ikke? Mamma gråter og ber. Forstår ingenting, sier hun. Jeg tror jeg vet, men hvem hører på lillesøster?

De dyre gavene har en forbannelse. De bærer døden i seg. Døden kom ikke med malariamyggen eller drikkevannet, slik de vil ha det til. Den kom med en mann. En hun ikke kjente, eller kanskje en hun var forelsket i? Døden har et navn som ikke forsvinner om det forties eller fortrenges. Si noe, mamma, medisinmann og landsbyhøvding. Fortell, uten å fordømme. Så går kanskje jeg fri.

Hindrer hiv fra grasrota

Vestlige ideer om rettigheter og individuelle valg, kan slå forferdelig feil når de skal overføres til ikke-vestlige forhold. Da hjelper det ikke å tro at man driver helsefremmende arbeid.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **KJERSTIN GJENGEDAL** | ILL. FOTO: **ELIN F. STYVE**

Et NUFU-prosjekt koordinert fra Bergen prøver isteden å utnytte ressursene i den lokale kulturen når helsefremmende tiltak skal utformes.

– Vi arbeider for eksempel med spørsmål rundt omskjæring, abort og overføring av hiv til spedbarn gjennom morsmelk. Og med fødselskomplikasjoner hvor jenter, ofte som et resultat av barneekteskap, blir gravide i altfor ung alder og nærmest blir ødelagt av fødsler. Dette er sammensatte spørsmål som krever kunnskap fra grasrota, sier Astrid Blystad ved Institutt for samfunnsmedisinske fag, som er hovedkoordinator for prosjektet.

Valg og rettigheter irrelevant

Reproduktiv helse er altså stikkordet for de omfattende aktivitetene som nå har fått nye midler fra NUFU. Prosjektet har allerede gått i fem år som et bilateralt prosjekt mellom UiB og University of Dar es Salaam i Tanzania. Nå blir det utvidet til også å inkludere institusjoner i Sudan, Etiopia og Uganda.

Det nye, utvidede prosjektet setter søkelys på en del vanskelige, reproduktive spørsmål. På disse områdene er forebyggende tiltak ofte preget av vestlige rettighetsperspektiv. Gjennom arbeidet sitt stiller Blystad og kollegene hennes spørsmål ved hvorvidt dette er relevant. Hun bruker problemet med overføring av hiv gjennom morsmelk som eksempel.

– Det har vært kjørt store globale kampanjer med masseutdannelse av veiledere som skal informere hiv-positive kvinner om muligheten til å ta såkalte informerte valg når det gjelder hvordan hun vil brødfø barnet sitt. Kvinnene presenteres blant annet for ulike melkeerstatningsprodukter, men i praksis er det ofte økonomisk helt umulig for kvinnene å forholde seg til dem, forteller hun.

Ensidig amming

Et annet alternativ for kvinnene, er strategien som kalles «exclusive breastfeeding». Den går ut på at hvis barnet først skal få morsmelk, så reduseres smittefaren ved å gjennomføre ensidig amming de første seks månedene, før man raskt går over til annen kost. Man vil unngå ▸

Reproduktiv helse i søkelyset

NUFU-prosjektet «Gender, generation and social mobilization: Challenges of reproductive health and rights among vulnerable groups in Ethiopia, Sudan and Tanzania» er tildelt 5,6 millioner kroner over de neste fire årene.

Prosjektet koordineres ved Senter for internasjonal helse, Institutt for samfunnsmedisinske fag og Institutt for helse og utdanning ved Universitetet i Bergen i nært samarbeid med Høgskolen i Bergen.

Partnere i Sør er Ahfad University for Women i Sudan, Addis Abeba University i Etiopia, University of Dar-es-Salaam i Tanzania, Muhimbili Medical College og Institute of Social Work I Tanzania. Prosjektet skal bidra til kompetansebygging og til forskning på reproduktiv helse i partnerlandene.

Grøt er ikke bare grøt. Hvilken føde man gir barna kan sende signaler om hvorvidt mor er hiv-positiv.

en blanding av morsmelk og annen mat, fordi det fører til biologiske endringer som gjør at hiv lettere passerer inn i kroppen til barnet.

Men ensidig amming er en ukjent idé i de fleste samfunn. Ofte har kvinnen ikke nok melk til å sikre barnet tilstrekkelig ernæring. Dessuten regnes det kulturelt sett som både viktig og meningsfullt å gi barnet litt vann, melk, smør, juice eller suppe i tillegg til at man ammer barnet.

– I tillegg kommer praktiske utfordringer, fordi svært mange kvinner har arbeidsoppgaver som krever at en må overlate selv små barn til andre. Kvinnene kan ikke alltid ha barna med seg når de skal på markedet eller arbeide. Da må noen andre gi barnet litt vann eller grøt, og så kan ulykken være ute, illustrerer Blystad.

Må finne lokal kunnskap

Dermed har kampanjene er skjær av individuell selvbestemmelse som i realiteten ikke finnes. Retorikken passer i Vesten, hvor pasienter har reell mulighet til å velge. Men blant fattige, hiv-positive kvinner lar den seg vanskelig realisere.

– Det ligger viktige kulturelle føringer her. Dersom man bare ammer, eller bare bruker erstatningsprodukter, vil man mistenkes for å være hiv-positiv. Gir du ikke vann eller grøt til barnet ditt, vil det lyse lang vei, og mødrene er livredde for å miste støtten fra slekt og venner, eller for at mannen skal gå fra dem.

Denne kompleksiteten gjør at helsefremmende kunnskap må tilpasses lokale forhold. Prosjektet ser blant annet på hva slags utilsiktede konsekvenser som kan oppstå når vestlige konsepter blir forsøkt tredd ned over hodet på samfunn med en annen kultur. Forskningstemaene som velges, springer ut fra møter med partnerne i Sør. Målet er å generere mest mulig kulturspesifikk kunnskap, kunnskap som ligger tett opp til folks hverdag, og som kan anvendes i forebyggende helsetiltak.

– Det blir lett fokusert på kultur som risikofaktor i helsespørsmål. Men faktum er at i kulturen ligger det også veldig mange lokale normer, regler og sanksjonsmekanismer, som har regulert kjønnsrelasjoner og seksuelle relasjoner, og som har sikret kvinners rettigheter. Dette forsvinner helt i det store bildet som kommer fram av kvinner som utelukkende undertrykte. Disse kulturelle ressursene kan studentene dokumentere, og de kan siden brukes i forebyggende helsekampanjer, sier Blystad.

Mobilisering fra grasrota

Karen Marie Moland ved Senter for internasjonal helse, som også er med på å koordinere prosjektet, gir et eksempel på hvordan slik grasrotmobilisering kan føre til endring:

– Redd Barna har i et samarbeid med lokale myndigheter i Nord-Etiopia organisert grupper av kvinner som samles i sine lokalsamfunn for å lytte på radio. Gjennom radioprogrammene får man spredt informasjon om ulike sider ved av kvinnelig omskjæring. Programmene følges av diskusjon i gruppen. Gruppene gjør at programmene får et stort nedslagsfelt, og man når de viktigste mottakerne, som er kvinner. Mange av dem er også tradisjonelle praktikere. Det er viktig å nå mange, fordi man trenger en holdningsendring i hele samfunnet samtidig: Dersom du er den eneste som ikke omskjærer datteren din, setter du henne utenfor det sosiale felleskap, og det er det ingen som unner barnet sitt. I dette tilfellet har effekten vært en bevisstgjøring også om andre tradisjoner som undergraver kvinners og barns rettigheter, som for eksempel barneekteskap. Dette arbeidet er noe vi håper å se nærmere på gjennom NUFU-prosjektet, sier hun.

Sju doktorgradsstudenter er fullfinansiert gjennom prosjektet. De skal i hovedsak arbeide ved sine institusjoner i Tanzania, Etiopia og Sudan, men skal ha et par forskningsopphold i Bergen. I tillegg håper man å kunne gi litt støtte til infrastruktur og bibliotekressurser ved samarbeidsinstitusjonene.

– Det er viktig at arbeidene blir tilgjengelige. Alle partner-institusjonene har en monografitradisjon hvor de skriver lange oppgaver og ikke artikler, og da er det ofte vanskelig å få dem ut. Det gjør at glimrende arbeider ofte har blitt liggende og støve ned. I dag har vi mulighet til å legge ut forskningsbaserte arbeider i «open access»-baser. Studentene vil i tillegg skrive minst én artikkel sammen med sine veiledere, for å få erfaring med internasjonal publisering, forteller Blystad.

Fleksibelt system

De norske forskerne som er involvert i prosjektet har alle sammen lang erfaring med arbeid i Afrika, enten som forskere eller helsearbeidere. Blystad tror det hjelper dem til å ikke være dominerende i arbeidet.

– Vi har god kjennskap til partnerne våre, og det gjør at vi har større mulighet til å utvikle prosjekt som synes relevante og viktige for samarbeidsinstitusjonene våre.

Hun mener at NUFU-modellen er en meningsfull måte å tenke kompetansebygging og u-hjelp på. Ulempen er at den ikke er meriterende for de norske forskerne. Den faller utenfor tellekantsystemet for vitenskapelig publisering, og gir heller ikke uttelling for avlagte akademiske grader, siden gradene avlegges ved partnerinstitusjonene.

– Men ser vi bort fra hvor arbeidskrevende det er, så er det en utrolig flott måte å jobbe på. Fleksibiliteten gjør at man får gjort mye for relativt små summer. Et viktig mål er naturligvis å styrke staben ved institusjonene i sør, ved at stabsmedlemmene skal få mulighet til å ta doktorgrader, og når vi får modellen til å fungere, er det utrolig kjekt. ■

Medisinsk antropologi gir en bedre forståelse av hvordan helseinformasjon kan formidles på best mulig måte i de samfunn det gjelder. Fra venstre Astrid Blystad og Ndema Habib. (Foto: Tjøstolv Lund).

Nordmenn med Afrika-feber

Oppbygginga av koloniar i Afrika skapte gode forretningsvilkår for norske entreprenørar på slutten av 1800-talet. Ein av desse var Oscar Christian Olsen, «Zanzibar-Olsen», som dreiv aktiv forretning med internasjonale partnarar.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **ELIN F. STYVE**

Historikar Anne K. Bang kjem til hausten ut med biografi om Zanzibar-Olsen, der historia om han også fortel mykje om norsk forretningsliv i Afrika og samarbeidet med kolonimaktene. Boka er resultat av Bangs arbeid i prosjektet *In the wake of colonialism* («I kolonialt kjølvatn»), der forskarar innan ei rekkje fagfelt ser på ulike sider ved nordmenns engasjement i afrikanske land i kolonitida. Prosjektet, som har fått Storforsk-midlar frå Forskingsrådet frå 2005 til 2009, studerer også nordmenn som kulturelle og sosiale aktørar i ein kolonial kontekst.

Oscar Olsen frå Halden var sjøkaptein og ein av dei som satsa på norsk trelasteksport til Aust-Afrika. Han danna selskapet Norway East Africa Trading Company (NEAT), og budde på Zanzibar i 23 år. Der handla han ikkje berre med europearar og kolonimakter, men også med indiske og arabiske partnarar. I heimtraktene vart han sett på som ein litt mystisk person som kom heim med løveskinn, afrikanske spyd og spennande historier frå si tid i Afrika. Det var også folk frå Halden som gav han oppnamnet Zanzibar-Olsen.

– Nordmenn var svært globale på denne tida, i kraft av å vera ein sjøfartsnasjon. Å driva forretning på denne måten var ein del av tidsånda, og i samtida såg ein ingen negative aspekt ved denne aktiviteten. I ettertid kan ein jo sjå det i lys av dei negative følgjene av kolonialismen, men der og då var det forretningsvilkåra som betydde noko, seier Anne K. Bang.

Boka handlar om Oscar Olsens liv og verksemd, måten selskapet var drive på, deira kontakt med Noreg og korleis importen til dei nye koloniane vart driven. Oppbygginga av dei nye koloniane danna ein viktig marknad, og kjøpekrafta for importerte varer var sterk. Norsk trelast spreidde seg over store område, med spesiell tyngde på jernbanen mellom Mombasa og Nairobi, som stod ferdig i 1900.

– Det som kjem fram av historia me no tek fram i lyset, er at Noreg var ein aktiv del av oppbygginga av infrastrukturen i kolonistatane, og dreiv handel og investeringar i land der me no er mest kjend for å yta bistand, seier Bang.

Anne K. Bang si komande bok er den andre i rekkja i samband med prosjektet In the wake of colonialism. Den første vart utgjeven av Elsa Reiersen ved NTNU, og omhandlar forretningsmannen Christian Thams sitt engasjement i Afrika. Thams tok initiativ, og formidla kapital, til meir enn 20 handels- og plantasjeselskap. Han samarbeidde med kapitalsterke skandinavar og franske og engelske forretningsmenn. Thams si verksemd er eit godt døme på den norske deltakinga i det såkalla kappløpet om Afrika – jakta på naturressursar i det koloniale Afrika. ■

Meir om prosjektet: www.svf.uib.no/sfu/colonialism/

‹ Nordmannen Oscar Olsen (sitjande t.v.) etablerte Norway East Africa Trading Company (NEAT). Han budde på Zanzibar fra 1895 til 1918. NEAT var då ei svært verdifull verksemd.

‹ Historikar Anne K. Bang gjev til hausten ut bok nummer to i det store forskingsprosjektet In the wake of colonialism, som blant anna kartlegg norsk økonomisk aktivitet og investeringar i Afrika i kolonitida.

Diaré drep menneske i fattige land, og smittekjelda er ofte vatn. I Bangladesh er Universitetet i Bergen no med på å bygga opp kompetanse og utdanna forskarar som kan finne ut meir om smittevegar og bakteriar, og dermed forsøke å hindre diarésmitte.

NUFU-prosjektet «Assessment of microbial pollution and diversity of Escherichia coli and Shigella in freshwater resources in Bangladesh» går no inn i sin andre femårsperiode. Prosjektet er koordinert av professor Nils-Kåre Birkeland ved Institutt for biologi ved Universitetet i Bergen. Partnerinstitusjon i Sør er University of Dhaka i Bangladesh.

Prosjektet skal utdanne tre PhD-kandidatar og åtte masterstudentar over dei neste fem åra.

Det vitskaplege målet er å isolere og karakterisere viktige sjukdomsframkallande bakteriar i ferskvatn.

Forskingsfront mot diarésmitte

Bakteriar som framkallar diaré tek tusenvis av liv i Bangladesh kvart år, dei fleste barn. Nytt utstyr og forskarutdanning på internasjonalt nivå skal auke kunnskapen om og dermed bekjempe bakteriane.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **KJERSTIN GJENGEDAL** | FOTO: **SCANPIX**

NUFU-prosjektet, som no nettopp er gått inn i sin andre periode, er koordinert av professor Nils-Kåre Birkeland ved Institutt for biologi.

– Prosjektet inneheld tre forskjellige element. For det første vil vi bygge opp eit godt og moderne laboratorium ved samarbeidsinstitusjonen vår, University of Dhaka i Bangladesh. For det andre skal vi medverke til å heve forskarutdanninga opp på eit internasjonalt nivå, noko som er avhengig av at dei har godt utstyr og er i stand til å bruke det i forskinga. Og for det tredje har vi den faglige målsettinga med prosjektet, som er veldig relevant for Bangladesh, nemleg å studere førekomsten, diversiteten og overlevingsevna til visse tarmpatogene bakteriar i ferskvatn, fortel han.

Diaré tek liv

Det vitskaplege temaet for prosjektet er bakteriane Shigella og Escherichia coli. Begge er diaréframkallande. På verdsbasis er shigella-bakteriane årsak til 1,1 million dødsfall i året, og av desse er kring 60 prosent barn under fem år, ifølgje Verdas Helseorganisasjon.

– For begge organismane har vi samla inn vassprøver frå store delar av Bangladesh, både vatn som ein trur er reint, og vatn som vi veit er forureina. Nesten alle stader har vi funne E.coli. Shigella har vi også funne mange stader, og dei ser ut til å vere meir utbreidde enn ein tidlegare har trudd, opplyser Birkeland.

Det store problemet med shigella-bakteriane er at ein veit veldig lite om den naturlege tilhaldsstaden deira, sjølv om ein trur den viktigaste smittevegen er drikkevatn. Det har synt seg svært vanskeleg å påvise og isolere shigella-bakteriar frå vatn, truleg fordi dei trivst best i tarmsystem og døyr fort når dei kjem ut i ferskvasskjelder. Det same gjeld til dels E.coli, men dei overlever likevel mykje lenger i ferskvatn.

Bakteriar får kosttilskot

– Vi har arbeidd ein del med denne problemstillinga, og har utvikla nye vekstmedier for å få fatt i Shigella frå ferskvassprøver. Vi har gjeve dei rikeleg med vekstfaktorar og vitaminar slik at dei har fått gode tilhøve. På den måten har vi greidd å isolere ein del stammer, og no held vi på å karakterisere dei, fortel han.

Det inneber mellom anna å undersøke kva bakteriane inneheld av sjukdomsframkallande gen. Det syner seg nemleg at nokre typar shigella-bakteriar har slike gen, medan andre ikkje har.

– Det finst mange forskjellige typar Shigella. Når nokon gjennomgår shigellose, blir dei immune mot nye infeksjonar av same typen. Difor har vi hatt i tankane å bruke bakteriar utan sjukdomsframkallande gen til å lage ei vaksine. Det er nemleg slik at overflata til bakteriane er svært lik, anten dei har sjukdomsgen eller ikkje. Dermed vil dei framkalle den same immunreaksjonen når dei kjem inn i tarmsystemet vårt. Ein kan tenke seg at det er mogleg å dyrke opp bakteriar utan sjukdomsgen og gje dei som ein oral vaksine, som vil lure kroppen til å tru at han gjennomgår shigellose. Dermed blir ein immun mot nye infeksjonar.

Mystisk bakterie

Ein vaksine verkar som ein fin tanke, for shigella-bakteriane er svært vanskelege å kontrollere, spesielt i land der dei hygieniske tilhøva er så som så. Ein veit ikkje kva som er bakterien sitt naturlege habitat. Han finst ikkje naturleg i tarmsystemet hjå dyr. Når han blir funne hos mennesket, er det ved sjukdom. Likevel er han svært smittsam, og kan smitte via mat og drikkevatn i tillegg til menneskeleg kontakt.

– Men ein vaksine vil krevje mange år med forsking. No held vi på å gjere praktiske forsøk for å finne ut om vi har rett i at nokre av shigella-bakteriane som vi har isolert frå vatn, og som er utan sjukdomsgen, verkeleg er ufarlege, seier Birkeland.

Sjølv om forskinga i seg sjølv er interessant og viktig, er det eigentlege målet med NUFU-programmet å medverke til akademisk kompetanseheving i Sør, og til auka samarbeid utviklingsland imellom, og mellom utviklingsland og industrialiserte land.

– Det er eit fleksibelt system som har gjeve oss stor fridom til å disponere midlane der det har vore trong for dei, anten det har vore til utstyr, drift eller reiseverksemd, meiner Birkeland.

Viktig kompetansebygging

Han peikar på at det tidlegare var vanleg at studentar frå Sør kom til Noreg eller andre vestlege land for å ta heile doktorgradsutdanninga si her. Målet var at dei skulle reise attende etter end utdanning, slik at kompetansen deira skulle kome heimlandet til gode.

Men i praksis vart dei gjerne verande. Dei fekk jobb, eller drog vidare til andre forskingsstillingar i til dømes USA. Det har ført til at ein no nyttar ein litt annan modell, der PhD-kandidatane skal gjere mesteparten av arbeidet ved heimeinstitusjonen, og berre kome til UiB i kortare periodar for å gjere arbeid dei ikkje kan gjere heime, eller for å få hjelp i skriveprosessen. Det er heimeinstitusjonen som tildelar graden. Slik blir tilknytinga til heimlandet oppretthalde.

– Eg meiner det er ein god modell, men det fører samstundes til andre problem. For studentane er det meir attraktivt med ein grad frå utlandet. Vi mister nokre kandidatar som heller tek imot stipend andre stader. Effekten er altså at dei kandidatane vi får, kanskje ikkje alltid er dei beste, trur Birkeland, som skulle ønskje at det var mogleg å gje kandidatane ein «joint degree» som reflekterte at arbeidet deira er utført ved to institusjonar.

Prosjektet har allereie éin femårsperiode bak seg. Den første tida gjekk med til å byggje opp eit godt laboratorium ved University of Dhakas mikrobiologiske institutt, som kan brukast til å isolere og karakterisere mikroorganismar. I den neste femårsperioden tek ein sikte på å utdanne tre nye PhD-kandidatar og om lag åtte masterstudentar. Kva som skjer etterpå, er uvisst – som i all forsking.

– Heile meininga med dette programmet, er å bygge opp kompetanse som skal kunne stå på eigne bein. Men det er klart at det er vanskeleg å få ressursar til forsking i Bangladesh. Noko kan vere tilgjengeleg via andre internasjonale kanalar. I tillegg har dei eit byråkrati som gjer det svært vanskeleg å importere kjemikaliar og utstyr som dei har bruk for. Men i røynda er det opp til dei sjølve kva strategiar dei vil nytte når prosjektet er avslutta, seier Birkeland. ■

Bygger palestinsk selvbevissthet

– Den politiske situasjonen vil nok ikke bli noe bedre de neste ti årene. Hindringer som israelske kontrollposter og lignende, gjør at ting tar tid. Men de kan ikke stoppe oss i å puste, studere, sende studenter utenlands, eller videreutvikle våre barnehager, skoler og universiteter.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST OG FOTO: **RUNO ISAKSEN**

Det sa geografiprofessor Kamal Abdelfattah under åpningen av den åttende workshopen for The Lower Jordan Basin Research Project, ved Bir Zeit-universitetet utenfor Ramallah på Vestbredden. Det NUFU-finansierte samarbeidet har gått jevnt og trutt i alle år siden 1998. Kun én gang ble de nødt til å avlyse den årlige workshopen. Det var i 2002, da situasjonen eksploderte på Vestbredden.

Kvinner vinner på PhD

Samarbeidet med UiB har ikke minst vært viktig for kompetansebygging på palestinsk side, forteller Abdelfattah. 36 palestinske masterstudenter er eller har vært involvert i NUFU-prosjektet, og hele 90 prosent av disse er kvinner. På PhD-nivå er det derimot svært få kvinner, men dette kan endre seg, tror han.

– De aller fleste palestinske kvinner er gift innen de avslutter sin master, og mange har barn i tillegg. I dag tilbys ikke doktorgradsutdanning i Palestina, og å dra utenlands alene som gift, palestinsk kvinne, er ikke særlig aktuelt. Jeg håper at vi klarer å etablere et PhD-program i geovitenskap innen fem år. Et slikt program vil ikke minst være viktig for kvinnene, som da får et reelt tilbud. Svært mange kvinnelige studenter drømmer om å ta en PhD.

Reddet arkeologien

Også for institusjonsbyggingen ved Bir Zeit har samarbeidet med UiB vært viktig, fortsetter Abdelfattah.

– Arkeologifaget lå på sotteseng i 1993, og ville ha dødd om det ikke var for kontakten med Randi Haaland og hennes kolleger. NUFU-prosjektet gjorde det også mulig å utvikle vårt nye masterprogram i geografi, en revolusjon fra klassisk geografi til geografi for det 21. århundre. Nå gir vi undervisning i GIS (geografisk informasjonssystem), Remote Sensing, og GPS, og kan sammenligne oss med avanserte universiteter globalt.

Samarbeidet med UiB har gitt mange åpninger, og Abdelfattah nevner flere nye masterstudier som er etablert eller er under etablering. I løpet av året reises nybygget til Center for Resources Management.

– Senteret er allerede i drift og de ansatte er blant annet blitt brukt som konsulenter for det palestinske utdanningsdepartementet for å dokumentere skolebygg på Vestbredden.

Viktig for nasjonsbyggingen

Dermed er vi over på et sentralt aspekt ved mye palestinsk forskning, nemlig dens rolle for nasjonsbyggingen mer generelt. Abdelfattah trekker fram to fagområder hvor forskningen er særlig viktig for nasjonsbyggingen, nemlig arkeologi og historisk geografi.

– Om røttene dine kreves av noen andre, folk fra Polen eller Manhattan, da er det ikke lenger bare et akademisk spørsmål, da handler det også om nasjonal bevissthet. Ved hjelp av GIS har vi dokumentert 250 palestinske landsbyer hittil, og 1800 lokaliteter. Vi ønsker å dokumentere og dessuten gi folk bevissthet om viktigheten av å bevare kulturminner. Derfor jobber vi også målrettet mot lærere og lokalpolitikere, forteller Abdelfattah, og understreker at de er bevisste på at dette er et gammelt kulturland med ulike folkeslag og kulturer.

– Regionen vår rommer mye mer enn bare arabisk eller muslimsk kultur. Vi har oversatt det meste av den hebraiske litteraturen på feltet, arkeologiske utgravninger gjort av israelske arkeologer her på Vestbredden. Vi inkluderer også den israelske epoken.

Arbeidet fortsetter

Leif Manger, UIB-professor i sosialantropologi, er koordinator på norsk side. Han framhever kompetansebygging som det aller viktigste i dette samarbeidet. Dette går begge veier, understreker han, og viser til at flere UiB-studenter har gjort feltarbeid i de palestinske områdene.

– De personlige relasjonene utgjør selve basisen. Om man ikke skulle få midler neste år, så faller likevel ikke alt sammen. Arbeidet fortsetter, fordi relasjonene allerede er der, understreker Manger, som er stolt over at de har klart å holde samarbeidet gående gjennom alle disse årene, de ekstremt vanskelige forholdene tatt i betraktning. Flere av Bir Zeits øvrige samarbeidspartnere har falt fra underveis. Prosjektet har sin egen skriftserie hvor 14 bøker er utgitt så langt, og flere kommer: masteroppgaver og PhD-avhandlinger på høyt faglig nivå.

Arkeologer fra UiB har gjort en rekke utgravninger på Vestbredden under formell ledelse av UiB-professor Randi Haaland, mens Nils Anfinset har hatt ansvar for feltarbeid og undervisning. Haaland betegner NUFU-samarbeidet som en suksess.

– Jeg kunne nok ønsket at vi hadde oppnådd enda mer på kompetansebygging innen arkeologi. Men arbeidet er godt i gang. Her trengs en sterk palestinsk arkeologi også som en buffer mot Israel, som er svært sterke på feltet, og solid understøttet, sier Haaland.

Kultur og teknologi

På workshopen redegjorde både norske og palestinske forskere og studenter for sine prosjekter. Flere palestinske masterstudenter jobber med palestinske miljøproblemer: ukontrollert søppeldumping, jorderosjon, ørkenspredning, og de mange katastrofale følgene av separasjonsmuren.

Her er så visst nok av utfordringer. Ifølge Abdelfattah må man jobbe langs flere spor framover.

– Bergen er det beste stedet å studere marine fag, men samtidig har UiB et antropologisk institutt hvor Fredrik Barth forsket på Iran og Sentral-Asia. Jeg tok min geografiske doktorgrad i Tyskland, og lærte samtidig om Schubert og Wagner. Sånn jeg vil ha Bir Zeit: teknologi og kultur. Vi trenger begge deler. Palestina mangler så mye. Vi trenger et ordentlig nasjonalbibliotek for å utvikle landet og kunne tilby bedre undervisning. Og vi trenger et nasjonalmuseum. Bortsett fra noen få bymuseer har vi ikke museer i det hele tatt, og det gjør meg trist, sier Abdelfattah, som likevel ikke ser noen reelle hindringer framover.

– Situasjonen er vanskelig og gjør at det meste tar forferdelig lang tid. Men vi palestinere har alltid kunnet kunsten å overleve. ■

– Gjensidig interesse, forståelse og respekt er suksesskriteriene i vårt samarbeid. Det er ikke snakk om at én side har penger og en annen side trenger dem. Bir Zeit ligger midt i et område som er viktig for all verdens forskere og som alltid vært en bro mellom øst og vest, så vi har mye å tilby norske studenter og forskere, sier Kamal Abdelfattah (nr. 2 fra høyre). Han får støtte fra (f.v.) Ahmad Hammad (leder for Center for Resources Management, BirZeit), Randi Haaland, Leif Manger og Bert de Vries (Calvin College, Wisconsin).

Samarbeid til gjensidig nytte

The Lower Jordan River Basin Project: NUFU-støttet prosjekt 1998–2006. Fikk høsten 2006 en toårig tilleggsbevilgning. Prosjektet fokuserer på kompetansebygging innen ressursforvaltning, og inkluderer fagfelt som antropologi, historie, arkeologi og geografi. Kamal Abdelfattah, professor i geografi ved Bir Zeit-universitetet, er koordinator på palestinsk side. På norsk side var prosjektet administrativt forankret i Senter for utviklingsstudier, UiB. Senteret er nå en del av Unifob Global, som administrerer prosjektet i sluttfasen.

Prosjektet Global Moments ble i 2005 tildelt 16 millioner i støtte fra Storforsk i Norges Forskningsråd. Ledes av Leif Manger, UiB-professor i sosialantropologi. Er en fortsettelse og utvidelse av NUFU-prosjektet. Inkluderer forskere og studenter fra Norge, Palestina og USA. Handler om globalisering og diaspora, Levanten som bro. Forskning i og om Palestina, Syria, Libanon, Jordan og Israel.

– Før 1993 hadde ikke palestinere og nordmenn peiling på hverandre, men nå begynner vi å bli godt kjent med hverandres kulturer. Palestina har tjent på samarbeidet, ved at våre studenter har fått verdifull utdanning ved UiB og deretter kommet tilbake og tatt jobber ikke bare her på Bir Zeit, men også på andre palestinske universiteter og institusjoner. I dag har vi samarbeid med flere norske universiteter og høyskoler, men alt sammen begynte med UiB.

Det sier Abdel Latif Abu Hijleh, visedirektør ved Bir Zeit. Abu Hijleh har stått sentralt i kontaktene med UiB helt fra starten i 1993, da en UiB-delegasjon kom på besøk under ledelse av kjemiprofessor Einar Sletten. I 1997–98 var Abu Hijleh gjesteprofessor ved Kjemisk institutt på UiB.

Sørafrikanske småfarmere har fått det vanskeligere under ANC.

ANC-privatisering sender folk til byene

Korrupsjon og feilslått jordbrukspolitikk gjør at fattige sørafrikanere flykter fra landsbygda, stikk i strid med det som var ANCs politiske mål da de kom til makten.

tema › Globale utfordringer ‹

TEKST: **HILDE K. KVALVAAG** | FOTO: **SCANPIX**

– Jeg tror at ANC og storfarmerne har blitt for gode venner, sier Thorvald Gran, som i mange år har forsket på politiske prosesser i Sør-Afrika. Han mener at ANC har gjort mye bra i Sør-Afrika når det gjelder økonomisk omfordeling. Bygging av hus for fattige i byene har skutt fart, flere har fått vann og strøm, og trygdene til arbeidsløse og eldre har økt. Men forsøkene på å lage mange små lønnsomme familiebruk i de tidligere arbeidsreservatene har vært mislykket. I følge UiB-forskeren har forsoningsprosessen i Sør-Afrika vært tvetydig. Borgfreden, avtalen som ble inngått med Nasjonalistpartiet, har bidratt til å dra ANC inn i det moderne urbane og bort fra landsbygda hvor fattigdommen er stor. Korrupsjon er utbredt i det omorganiserte statsapparatet. Pengene som skal gå til jordbruksprosjekter, tørker bort på veien, hevder Gran.

ANC fra mobilisering til makt

Gran, som er førsteamanuensis ved Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap ved Universitetet i Bergen, har også sett at mange i ANC, i ly av borgfreden, har latt seg friste av lederjobber i industri og finans. ANC har åpnet økonomien for global konkurranse. Dette la et rasjonaliseringspress på storgårdene som tidligere arbeidet under apartheidstatens beskyttelse, og har gjort jordbruk nesten umulig for småfarmere.

– Det er ironisk at ANC i 1980-årene mobiliserte på sterk statlig omfordeling av jord til den afrikanske arbeiderbefolkningen, og rett etter maktovertakelsen oppløser den sterke sosialdemokratiske staten til fordel for markedsregulering, sier Gran.

Landpolitikk og tillit

Gran har forsket i den tidligere Kapp-provinsen, den vestlige delen av landet som i 1996 ble delt i to provinser, Western og Northern Cape. Sammen med kolleger ved Western Cape-Universitetet undersøkte han landpolitikken over tid og hvordan den ble til et program for omfordeling av jord. Særlig ville forskerne undersøke hvordan tilliten mellom ANC og opposisjonen påvirket programmet, og om den nye jordbruksforvaltningen var tillitsskapende. Det var den ikke. Mistilliten mellom regjering og opposisjon og mellom myndighetene og interesseorganisasjonene – som farmernes organisasjoner og utenlandske bistandsorganisasjoner – var overraskende høy.

– ANC utviklet kunnskaper om by-økonomi, globale markeder og moderne demokratier. Den praktiske kunnskapen om levekårene på landsbygda, om veien til samarbeid mellom farmere og afrikanere i arbeidsreservatene, har foreløpig ikke nådd inn i ANC eller i det nye demokratiets organer, forteller han.

Destruktive relasjoner

Gran så spesielt på landsbyene Saron og Paulshoek. Han ble forundret over at det var mye jord som lå brakk i Saron, mens slettene i Paulshoek var misbrukt av for hard beskatning i jordbruket. Begge steder var lokaldemokratiet svakt.

– Saron ligger omkranset av storfarmere og storindustri som Del Montes fruktfabrikk. Bystyret i Sarons evne til å ta den felleseide jorda i bruk var begrenset, mens i Paulshoek hadde sterke afrikanske familier utvidet tallet på dyr ut over det bærekraftige, sier Gran. Begge steder kompenseres skjerpet fattigdom med økte trygder.

Demokrati i utvikling

Torvald Gran mener likevel at det er mye positivt med situasjonen i Sør-Afrika.

– Demokratiet i Sør-Afrika er i utvikling. Det blir drevet frem der hvor det er en sterk og legitim opposisjon til regjeringsmakten og hvor alle parter har tillit til felles institusjoner, særlig til parlamentene. Det er i denne forstand viktig med deltakelse. En viss mistillit og strid mellom regjering og opposisjon er dermed viktig. Slik sett har kanskje ANC og storfarmerne blitt for gode venner. At parlamentet er representativt er ikke nok. Det kan utgjøre en fare for demokratiet dersom en bevegelse, en særinteresse i samfunnet har absolutt flertall i parlamentet, som ANC har i Northern Cape. ■

Torvald Gran er medlem i forskergruppen «Globalisering og utvikling» ved Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap. Gruppen forsker blant annet på administrative reformer og kulturer, lokalstyre, jordbruk, utdanning, helse, frivillige organisasjoner og bistand. Forskningen har foregått i en rekke land, først og fremst i Afrika men også i Asia, og Mellom-Amerika.

Advarer mot for mye ytringsfrihet

Maria Heller vokste opp med sensuren fra et Sovjet-dominert regime. Nå er hun opptatt av å verne ytringsfriheten mot misbruk.

TEKST: **JON DAGSLAND HOLGERSEN** | FOTO: **SCANPIX**

Heller tar imot oss med et vennlig håndtrykk og et varmt smil. På gaten utenfor kontoret hennes springer lekende barn rundt mens de roper og skriker i kapp med hverandre. Men nettopp det å skrike høyest og lage mest lyd er ett aspekt ved ytringsfriheten hun ikke liker så godt.

– Ettersom jeg vokste opp med Den ungarske revolusjonen i 1956, en protest mot den kommunistiske regjeringen i Ungarn og den Sovjet-inspirerte politikken, ble frihetskamp en viktig og naturlig del av meg, sier hun.

1. november i fjor tok hun over stafettpinnen etter Daniel Dayan, og ble dermed den andre ytringsfrihetsprofessoren som har vært ansatt ved Universitetet i Bergen. Fram til juli skal hun i tillegg til å forske, også delta på seminarer og undervise i kurs om det offentlige rom og nye informasjons- og kommunikasjonsteknologier (IKT).

Debatt om offentlig debatt

– Etter revolusjonen ble Ungarn styrt med en mildere form for sosialisme enn det som for eksempel ble brukt i Sovjet. Resultatet var at folk kunne leve et relativt normalt og fritt liv så lenge de ikke utfordret statens makt og legitimitet, sier hun.

Etter forespørsel fra de sentrale styresmaktene, laget Heller og to kollegaer på begynnelsen av 1980-tallet en rapport om offentlig debatt i Ungarn.

– For Kommunistpartiet var prosjektet en skandale ettersom resultatene viste hvor lite rom for offentlig debatt det faktisk var i landet. Rapporten ble lagt lokk på, og vi ble pålagt ikke å snakke om prosjektet. I tillegg måtte alt arbeidet vårt leveres til myndighetene. Likevel greide vi å beholde en kopi som etter hvert ble svært kjent i de intellektuelle kretsene. For dem som lenge hadde mobilisert aktivt mot det etablerte regimet, ble rapporten en motivasjon for videre arbeid, sier Heller.

Ifølge instituttleder ved Institutt for informasjons- og medievitenskap, Jostein Gripsrud, er Heller en av de fremste medie- og demokratiforskere i Øst-Europa. Gjennom det flernasjonale samarbeidsprosjektet «Changing media, changing Europe» som pågikk i perioden 2000–2004 ble de to kjent, og på grunnlag av Hellers arbeid ble hun tilbudt stillingen som er finansiert av Institusjonen Fritt ord.

Hvor skal ytringsfriheten ende?

Heller har i den senere tid fokusert mye på IKT, blant annet gjennom diskursanalyser. Hun ser med blandede følelser på ▸

Høyreekstreme grupper kan kuppe ytringsfrihetsdebatten. Dette tar fokus bort fra de virkelige problemene i samfunnsdebatten, ifølge Maira Heller.

utviklingen som foregår i den digitale verden.
– Jeg er positiv til mange av de mulighetene mer frihet gir, men likevel åpner for eksempel internett opp utrolig mange dører som igjen senker tersklene og reglene for hva som blir sagt og skrevet. Det gir rett og slett mindre ansvarsfølelse, og det blir vanskelig å skille ut hvilken informasjon som er troverdig.

– For de nye demokratiene er ytringsfriheten et nytt fenomen, og derfor finnes det heller ingen konsensus om hvilke grenser denne friheten bør ha. Dette har vært situasjonen i Ungarn og mange andre østeuropeiske land siden 1990, og konsekvensen er at den som roper høyest får mest oppmerksomhet.

Demokrati – en voksende blomst

– I Ungarn er det for eksempel små høyreekstreme grupper som kommer med stadig mer radikale utsagn om innvandrere, og problemene de fører med seg. Slike grupper kupper ytringsfrihetsdebatten, og tar fokuset bort fra de virkelige problemene i samfunnet. Når politikere og politi forsøker å innføre nye lover og regler for hva som er tillatt å si, beskylder disse gruppene dem for å angripe ytringsfriheten. På denne måten blir retten til å ytre seg overordnet alle andre lover, og dette er svært problematisk. I Vest-Europeiske land har derimot folk vokst opp med friheten, og de har større grad av moralsk forståelse for hvordan den bør brukes. Hvis man ikke har reglement, kan jo hvem som helst anklage deg og meg for hva som helst uten at det får konsekvenser.

– For meg kan ytringsfrihet sammenlignes med en blomst; den trenger hele tiden påfyll av nytt og friskt vann, og man må ta bort ugress og blader som hindrer blomsten i å vokse eller gjør at den vokser i feil retning.

Viktig med diskusjon

Heller har snakket seg varm om temaet nå. Hun prater høyere og raskere; ved å strekke armene over hodet og ut til sidene tegner hun det blomstrende demokratiet.

– Det er så mange mennesker som virkelig trenger mer frihet i hverdagen sin, og derfor blir jeg sint og frustrert når den misbrukes.

– Personlig foretrekker jeg land med litt «rotete» flerpartisystemer, som for eksempel Norge og Finland. Det at folk har flere valg, og partiene ofte representerer svært ulike ideologier, gjør at viktige temaer blir tatt opp til diskusjon.

En negativ side ved dette kan være hyppige skifte av partiene i regjering, og derfor lite konsensus i politikken. I for eksempel USA ligger derimot begge de store partiene langt til høyre på den tradisjonelle venstre–høyre aksen, og derfor ganske like politisk. Konsekvensen av det kan være at viktige spørsmål ikke blir satt på den politiske agendaen.

Medias farlige miks

Et annet problem, som også gjelder de europeiske landene, er medias minkende fokus på nyheter. Et eksempel fra politikken er Levinsky-saken der det i stor grad ble satt fokus på detaljer omkring hennes forhold til Bill Clinton. Fokuset ble dermed tatt bort fra politikken og rettet mot uvesentlige sider av saken.

– Faren med de nye tendensene i media er at det ikke skilles mellom underholdning og nyheter. I stedet er mye blitt potensielle underholdningsnyheter. Dette er en farlig utvikling, og det er viktig at den endres. Ytringsfriheten har mange aspekter og stor påvirkningskraft, det er dette som gjør den så spennende, sier hun. ■

Maria Heller er den andre ytringsfrihets-professoren som er ansatt ved Unversitetet i Bergen. Hun er født og oppvokst i Ungarn. (Foto: Jan Kåre Wilhelmsen)

JØRN ØYREHAGEN SUNDE
RETTSHISTORIKAR
FØRSTEAMANUENSIS VED
DET JURIDISKE FAKULTET

MIN METODE

TEKST: **KJERSTIN GJENGEDAL**

Kva rolle spelar rettshistorie når ein skal forstå juridisk metode?

Jussen er ein svært gammal vitskap. Naturvitskap og juss utvikla sine metodar samstundes. På 1600-talet prøvde begge å finne universelle lover, prinsipp som alltid gjeld. Tyngdelova er eit slikt prinsipp, og innanfor jussen har ein tilsvarande prinsipp innan naturretten. Den seier at det finst nokre reglar som er naturgitte og difor allmenngyldige, til dømes at avtalar skal haldast. All historie syner at menneske søker saman i samfunn, og for at samfunn skal fungere, må avtalar haldast.

I siste halvdel av 1700-talet vaks jussen og naturvitskapen frå kvarandre, og etter kvart er andre samfunnsvitskaplege og humanistiske disiplinar blitt avskala frå jussen. Dei første historikarane var utdanna juristar. Det same var Marx og Weber. Slik sett er det påfallande at juss har så lite til felles med dei humanistiske vitskapane i dag. Dei har utvikla sine eigne språk og metodar, og stadig oftare møter vi dei att i rettssalen som sakkyndige. Vi må lære å kommunisere med dei, og det gjer at det no er aukande interesse for perspektivfag som rettshistorie, rettssosiologi og rettsantropologi.

Den språklege vendinga i filosofien og dei andre humanistiske faga, der merksemda vart flytta frå tingen i seg sjølv til den språklege representasjonen av tingen, medførte eit metodologisk skilje mellom jussen og dei andre vitskapane. Ein samfunnsvitar kan skrive ei avhandling der han konkluderer med at eigedom ikkje finst, at det er eit sosialt konstruert omgrep som berre eksisterer i den grad alle er samde om det. Ein jurist kan ikkje det. Så lenge eigedomsomgrepet er ein realitet for folk flest, er det det vi må halde oss til. Eller ta fri vilje: Psykologar og filosofar har meir eller mindre kome fram til at fri vilje ikkje eksisterer. Men juristar må halde seg til at vi har fri vilje.

Innanfor jussen er alt konstruksjonar, og kan latterleggjerast som det. Det er til dømes lett å latterleggjere ein seksuell lågalder på 16 år. Kvifor akkurat 16 år? Men ein stad må grensa trekkast, og juristar må halde seg til slike konstruksjonar som røyndom. Det medfører også at vi er varsame med å endre på det som folk har innretta seg etter. Andre vitskapar justerer grensene sine heile tida. Den eine dagen er tomatar sunt, den neste er det farleg. Men jussen kan ikkje operere på den måten. Andre vitskapar må filtrerast gjennom jussen før dei kan få innverknad på gjeldande reglar. Jussen er ein forseinkande faktor, og det må han vere, fordi folk må vite kva dei har å halde seg til. ■

Krisen i moderskapet

Når unge, kvinnelige forfattere som Hanne Ørstavik, Trude Marstein og Anne Oterholm skriver om moderskap, skriver de seg inn i en tradisjon som går tilbake til Sigrid Undset.

TEKST: **HILDE K. KVALVAAG** | FOTO: **MARILYN NIEVES, ISTOCKPHOTO**

– Denne interessen for moderskapet er typisk for norsk litteratur, og kan sees som et uttrykk for den virkeligheten norske kvinner befinner seg i. Alt er tilrettelagt for at man skal få barn, men det er mer uklart hva moderskapet skal være, mener førsteamanuensis ved Nordisk institutt, Christine Hamm. Hun mener derfor at moderskap er et akutt og problematisk emne for norske kvinner.

–Toril Moi har for eksempel sagt at kvinner i Norge kan føle at de lever et meningsløst liv dersom de velger bort det å få barn. Og det er mange konkurrerende diskurser som omgir og påvirker individene når de skal føde og oppdra barn. Dette emnet gir behov for gode kunstneriske beskrivelser, og litterære tekster er kanskje det eneste stedet der moderskap blir grundig debattert i Norge, mener Hamm.

Christine Hamm er selv tysk, og påpeker at man ikke finner den tilsvarende interessen for moderskap i tysk litteratur. Tyske kvinner får stadig færre barn og man har startet en stor debatt om å få opp fødselstallene. Mens når statsråd Karita Bekkemellem reiser ut med likestilling som norsk eksportvare har hun den norske litteraturen i ryggen.

Best som hustruer og mødre

Tematiseringen av moderskapet har altså lenge vært viktig i norsk litteratur. Hamm holder på å fullføre bokmanuset *«Moderskap og melodrama i Sigrid Undsets forfatterskap»*. Her ser hun særlig på Undsets romaner om Kristin Lavransdatter (1920–1922), *Ida Elisabeth* (1932) og den ufullførte *Madame Dorthea* (1939). Moderskapet har en sentral plass i disse romanene. I tillegg drøfter Undset moderskap i essaysamlingen *Et kvinnesynspunkt* (1919). Undset har gjennom sin litterære behandling av morsrollen blitt kritisert av feminister for å være konservativ. Hun mente at kvinner best realiserer seg selv gjennom rollene som hustru og mor.

– I en historisk situasjon der kvinnesakskvinner hadde fått gjennomslag for at kvinner skulle ha en bredere skjebne enn den å være gift for å være forsørget, og å være mor for å ha en oppgave i ekteskapet, kom den innflytelsesrike Undset og snakket dem i mot. Hun argumenterte for at menn og kvinner i tidligere tider hadde ulike arbeidsoppgaver i ulike deler av samfunnet. Dette mente hun hadde fungert bra. Datidens kvinnesakskvinner likte ikke synspunktene hennes, og dette negative synet på Undset har forplantet seg til nåtidens feminister. ▸

– Moderskap er et akutt og problematisk emne for norske kvinner, sier Christine Hamm. Hun er førsteamanuensis ved Nordisk institutt, og holder på å fullføre bokmanuset «Moderskap og melodrama i Sigrid Undsets forfatterskap».

Sigrid Undset har blitt dømt for hardt av feministene og har mye å si oss om moderskap også i dag, mener Christine Hamm. (Foto: SCANPIX)

Feil bilde av Undset

Men bildet av Undset er feil, mener Hamm, som tar til orde for mye mer nyanserte lesninger av hennes romaner og essays. For den svært aktive samfunnsdebattanten Undset mente at det var forskjeller mellom kjønnene. Likevel kritiserte hun Hulda Garborg, Ellen Key og andre, som ideologiserte moderskap ut fra en essensialistisk forståelse av kjønn. Undset mente at det var tull å tro at kvinner var fredselskende på grunn av «moderdyregenskaper» som «tilhørte» kvinnekjønnet. Undset var også uenig med kvinner som Åsta Hansteen, som hevdet at kvinner burde gi avkall på menn om de skulle frigjøre seg. Undset mente at dette var et håpløst prosjekt, for man kan ikke forby kvinner å leve ut sin seksualitet.

– Spørsmålet for henne var hva som gir frihet, og det hun gjorde var å stille seg kritisk til datidens frihetsideal. Selv tok hun seg en kontorjobb, men hun mente ikke det ga henne frihet, fordi hun der ble diktert av mannlige sjefer, sier Hamm. Hun mener at Undsets romaner og hennes mange innlegg om kvinnesaken, fortjener å bli betraktet seriøst i lys av nyere feministiske teoridannelser. Undsets drøftinger av moderskapet går rett inn i diskusjonene om kjønn som biologisk determinert eller sosialt konstruert. For Sigrid Undset mente ikke nødvendigvis at alle skal bli mødre, i følge Hamm. Hun tror Undset har hatt stor innflytelse på forståelsen av moderskap. Hennes trebindsverk om Kristin Lavransdatter er fremdeles mye utlånt på bibliotekene. Det er nesten alltid kvinner som leser den, og den appellerer veldig sterkt. Hva er det med beskrivelsen av moderskap der som kvinner kjenner seg igjen i? spør Hamm. Hun tror at noe kan ligge i at Kristin har en sterk ansvarsfølelse og alltid stiller opp for sine åtte sønner. Dette leder til konflikter i ekteskapet med Erlend.

Narsissistisk krise

Hamm studerer språket som Undset bruker for å beskrive moderskap og mener at hun har en god del til felles med de nåtidige norske forfatterne. Det er mange ting hos Sigrid Undset som vi er opptatt av i dag, og som vi kanskje ikke var så opptatt av for noen år siden, påpeker Hamm. Det pågår en diskusjon rundt dette med moderskap, og i dag er det åpenbart lov for feminister å forandre mening om moderskap etter at de har fått barn. Den svenske feministen og forfatteren Nina Bjørk mener for eksempel, etter at hun fikk barn selv, at barna bør være hjemme hos mor og far til de er tre år gamle.

Hamm har nylig skrevet en artikkel om Hanne Ørstavik, Trude Marstein og Anne Oterholm og romanene deres «Kjærlighet», «Plutselig høre noen åpne en dør» og «Etter kaffen».

– Alle disse unge kvinnene er veldig opptatt av moderskap, og viser at de biologiske mødrene ikke nødvendigvis er de gode mødrene.

Protagonistene i de tre romanene befinner seg i en narsissistisk krise og kan ikke snakke for seg selv. Alle tre er enslige mødre som ikke har en stemme. I Ørstaviks «Kjærlighet» fra 1997 er Vibeke en mor som ønsker en liberal oppdragelse av barn og derfor ikke vil kontrollere sønnen sin mer enn nødvendig. Romanen slutter med at han trolig fryser i hjel på trappen utenfor huset, fordi Vibeke tror han ligger i sengen og sover, og døren er låst. Med denne romanen kritiserer Ørstavik samfunnet for ikke å ha tid for barn og for å dekke dette bak det politisk korrekte idealet om en demokratisk type oppdragelse. Hamm peker også på det melodramatiske i Vibekes språk, som er et uttrykk for at hun ikke stoler på dagligspråket som kommunikasjonsmiddel. Det er bare det estetiske uttrykket, særlig det fortellertekniske grepet Ørstavik bruker i romanen, som lar leseren forstå at både mor og barn i romanen lengter etter en kjærlighet som kan forstå alt, uten ord.

I Anne Oterholms «Etter kaffen» møter vi en mor som har to tenåringsbarn på 15 og 19 år. Hun forelsker seg i den 19 år gamle datterens kjæreste. Teksten diskuterer egentlig hvordan Hannes (hovedpersonen) forhold til barna påvirker andre. Hanne prøver også å ikke forholde seg til at hun blir eldre og er dødelig, ved å gå inn i datterens rolle som kjæreste for en ung mann. Felles for disse mødrene er at ingen av dem vet hva de vil. De vet bare at det de ikke vil ha, er det de burde ville ha.

Kristeva vil ha ny etikk

Den franske teoretikeren og feministen Julia Kristeva skrev på 1970-tallet at kvinner ikke har ord for å beskrive sine erfaringer som mødre. Ifølge Hamm viser norsk skjønnlitteratur i dag at situasjonen nærmest er uforandret. Kristeva mener at kvinnens stemmeløse posisjon er en konsekvens av at blant annet den religiøse forankringen faller bort, med Maria-skikkelsen som sentralt symbol. Mangelen på en overordnet diskurs om moderskap bidrar til at vi utvikler psykiske lidelser, mener Kristeva, og tar til orde for at vi trenger en ny etikk for å forholde oss til moderskap. Dette er Hamm enig i.

– Kristeva kan gi en mulig inngang til å forstå hvorfor unge, norske forfattere beskriver moren som å være i en narsissistisk krise. Tidligere kunne diskursen om Jomfru Maria imøtegå redsler og behov som har røtter i den preødipale fasen – den fasen som er avgjørende for individets utvikling til selvstendig subjekt. Dersom diskursen faller bort, fordi den blant annet blir avslørt som patriarkalsk forankret, kreves det andre midler for å håndtere et menneskes narsissistiske sår.

Litteraturforskeren mener at det ikke er tilfeldig at det er de beste forfatterne i Norge som tar opp hvordan morens stemme ikke eksisterer. Det estetiske uttrykket er velegnet til å beskrive problemene. Hos Oterholm og Marstein overtar hovedpersonene noe de har hørt

fra sin egen mor eller noe de har lest. De er intelligente og høyt utdannede kvinner, men mangler likevel et redskap til å orientere seg i virvaret rundt moderskap. Trude Marstein viser konkret hvordan romanens hovedperson møter institusjonene, som for eksempel barnehagen, som hun på et vis forakter, men samtidig føler seg truet av. Hovedpersonen har til slutt utviklet klart psykotiske trekk.

Litteraturen viser skjult side

– Vi må lese litteratur for å forstå fullt ut at moderskap er en ideologisk konstruksjon. Slike litterære tekster kan gi oss et nyansert bilde av moderskap, fordi disse tekstene anskueliggjør de subtile mekanismene som finner sted, og konsekvensene de har for psyken til moderne mødre. Paradigmene forandrer seg, og vi står mye friere til å finne ut hvilken type frihet vi vil ha. I dag ser vi at mange kvinner ikke vil bli ledere, fordi de må gi for mye avkall på familien. Men det er få som mener at de er reaksjonære, sier Christine Hamm.

Og slik trodde heller ikke Sigrid Undset på et symbiotisk forhold mellom mor og barn.

– Det er etter Undsets mening, ikke den biologiske tilknytningen mellom mor og barn som skaper gode mødre. Undset er først og fremst opptatt av mødres ansvarsfulle posisjon i samfunnet. Gjennom oppdragerrollen har mødrene en viktig rolle som kulturbærere.

– Men Undset applauderte ikke den dominerende mor som eksisterer bare for barna. Hun mener at barn ikke alltid skal se morens fulle ansikt, men at barnet også bør se mors ansikt fra siden. For barnet må kunne se at moren også har et liv uavhengig av barnets, avslutter Hamm. Bare da kan barnet erkjenne seg selv som ansvarsfullt individ. ■

God litteratur er politisk

Politisk litteratur er ikkje berre litteratur som handlar om politikk, men litteratur som får oss til å sjå verda på ny.

■ TEKST: **HILDE K. KVALVAAG**
■ FOTO: **SCANPIX OG MAGNUS VABØ**

Politisk litteratur er «i vinden». Det blir arrangert konkurransar om å skrive den beste politiske romanen, og på allmenn litteraturvitskap ved Universitetet i Bergen har dei i vår arrangert seminarrekke om litteratur og politikk. Men kva er no eigentleg politisk litteratur og når er politisk litteratur god? Vi spør professor Atle Kittang, ein av Noregs framste litteraturvitarar.

Det fins grovt sett tre ulike typar politisk litteratur, hevdar Kittang. Den eine er litteratur som bruker litteraturen som medium for å debattere eit spesifikt tema eller ei sak.

– Alt i 1871 kravde Georg Brandes at litteraturen skulle setje problem under debatt. Nyare døme på slik problemdebatterande litteratur er dei svenske forfattarane Sara Lidman og Gøran Palm som på 1960-talet skreiv om problem knytt til Vietnamkrigen og til konflikten mellom rike og fattige land. Bøkene deira synte at dette kunne gjerast på litterært gode måtar.

Parti-litteratur

Ein annan type politisk litteratur er parti-litteraturen: Litteratur som er skriven ut frå ein viss politikk og som gjerne tar klart parti. Dag Solstads romanar frå 1970-talet er gode døme, i følgje Kittang, og dei viser at også partilitteratur kan bli kvalitetslitteratur. Eit motsett døme frå same periode er «Historiens kraftlinjer» av Espen Haavardsholm.

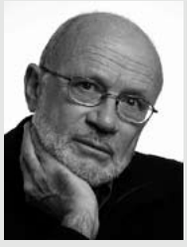
Solstads nyaste roman «Armand V.» er blitt omtala som ei tilbakevending til den politiske litteraturen, mellom anna av Solstad sjølv. Tematikken er politisk i den forstand at det handlar om ein diplomat og dilemmaet hans ved å skulle fronte politiske standpunkt som han sjølv er imot. I den mest omtala scena i boka er han på toalettet med den amerikanske ambassadøren og får eit syn om at denne har grisehovud.

– Er ikkje dette med grisehovudet ein litt banal metafor for noko politisk?

– Eg er samd i at grisehovudet i seg sjølv ikkje er spesielt raffinert som metafor, sjølv om den har ein viss effekt som bilete på ein type rått maktmedvit. Romanens spesielle form (den er skriven som ei rad med fotnotar, red.anm.), er truleg vel så viktig. Du må reflektere undervegs. Dermed blir «Armand V.» eit døme på den tredje typen tilhøve mellom litteratur og politikk, der litteraturen kan bli politisk verksam i kraft av forma og språket.

Lyrikken mest politisk?

Dette kan vi finne i prosa og lyrikk som ikkje er eksplisitt politisk i innhaldet, og dermed hos mange av dagens poetar, meiner Kittang: Øyvind Berg, Torgeir Schjerven, Inger Elisabeth Hansen, for å nemne nokre. I slik lyrikk finn ein det som kanskje er litteraturens viktigaste funksjon, nemleg å bidra til å «redistribuere eller rekonfigurere det sanselege». Kittang har den seinare tida henta inspirasjon frå den franske filosofen ▸

Litteratur har alltid handla om menneskelege relasjonar, seier professor i litteraturvitskap Atle Kittang.

Jacques Rancière som prøver å integrere det estetiske og det politiske nettopp gjennom sine teoriar om redistribusjon av det sanselege. I nyare litteraturvitskap har det vore ei dreiing mot det historiske og politiske, bort frå den tidlegare konsentrasjonen om det autonome verket. Vi har ikkje heilt klart å integrere litteraturens autonomi med den historiske og politiske dimensjonen, men her trur eg at ein tenkar som Rancière kan ha noko å bidra med. Hos han er litteraturens og kunstens evne til å skape nye vilkår for sansing og tenking, få oss
til å sjå det usette og høyre det uhøyrde, éin viktig føresetnad for politisk oppbrot og politisk endring – på eit radikalt nivå. Det store i det små, seier Kittang.

Styrken i detaljane

– Kan ein knytte dette med å skrive politisk, til det å skrive «universelt» versus det å skrive om «dei små detaljane»? Enkelte kritikarar har jo hevda at den «universelle» litteraturen er meir relevant?

– Nei, denne debatten er etter mi meining misforstått, seier Kittang og held fram:

– Eit litterært verk kan vere opptatt av ting på mikroplanet og dermed opne for innsikter på makroplanet. Ta til dømes Virginia Woolf. Det som gjer henne så stor er at ho går inn i «dei små tings bevissthetstilstandar». Dette ser vi i kjende romanar som «Til fyret» og «Mrs. Dalloway». Her går vi inn i medvitet til hovudpersonen på ein måte som gjer at vi ser verda på ny. Eit anna døme er Gustave Flauberts «Madame Bovary», der samanstillinga av trivielle ting, kjensler og hendingar viser fram løynde sosiale og sansemessige strukturar i verda.

Det som gjer Virginia Woolf så stor er at ho går inn i «dei små tings bevissthetstilstandar», i følgje Atle Kittang.

– Så kvinnelege forfattarar som skriv om «dei nære tinga» er ikkje nødvendigvis apolitiske?

– Nei, ein kan like gjerne snu problemstillinga på hovudet. Dersom kvinnelege forfattarar har ei større evne til å skildre det mikroskopiske, er det framfor alt ein styrke, fordi det ofte er i det partikulære vi kan lære noko om oss sjølve. Men i prinsippet vil eg ikkje bruke desse sjablongane om «mannleg» og «kvinneleg» skrivemåte. Ein ser at same forfattar skriv heilt ulikt frå roman til roman. Ta til dømes Amalie Skram, i «Hellemyrsfolket» skriv ho breitt, episk og i store sveip. Medan i ekteskapsromanane, som «Constance Ring», skriv ho fram eit psykologisk portrett.

Alt handlar om menneskets tilhøve

I ei eller anna form har litteratur alltid handla om menneskelege relasjonar. Dei gamle greske tragediane om Antigone og Kong Ødipus, Shakespeares Hamlet, Ibsen – alt handlar om tilhøvet mellom menneske, og det er i desse møta vi finn det litterært spenningsfylte. Ofte er det eit trekantdrama som utløyser spenning.

– Det viktige frå ein politisk synsvinkel er at relasjonane vil vere prega av det samfunnet der dei er plassert. Sånn er det med litteraturen som tar fram til dømes moderskapet som tema. Om litteraturen blir utvikla på det psykologiske planet, får den likevel ein politisk dimensjon. Eit slikt døme kan vere Hanne Ørstaviks «Kjærlighet» frå 1997.

– Men om kvinner skriv like godt som menn, kvifor er det då så få kvinner på pensum på allmenn litteraturvitskap?

– Dette er vi pinleg klare over, og vi har i nokre tilfelle bytta ut mannlege forfattarar, til dømes William Faulkner med Virginia Woolf. Men at det faktisk er få kvinner i «den litterære kanon», er i seg sjølv eit historisk og politisk fenomen som har å gjere med kva høve kvinner har hatt til å gjere seg gjeldande på kunstarenaen. Virginia Woolf hadde heilt rett i at kvinner treng eit eige rom for å kunne skrive, og det har dei ikkje hatt. Vi kan ikkje gjere noko med historia, men ser no at det byrjar å jamne seg ut, og vi får ei jamnare fordeling av mannlege og kvinnelege forfattarar, seier Atle Kittang.

– Eit anna spørsmål er kva type litteratur som blir skriven. Litteraturen må få jobbe i fred, men det er grunn til å uroe seg for kor uavhengig litteraturen i framtida vil bli av dei kommersielle kreftene i reklame og underhaldningsindustri. ■

Den unyttige frykten

Folk har fobier for latter, svigermødre og gode nyheter. En halv million nordmenn er spådd å få en fobi i løpet av livet. Hva er vi så redde for?

i MOSEN

TEKST: **ELLEN MARIE ANDERSEN** | ILLUSTRASJON: **TANK/JENS**

Professor i psykologi ved Universitetet i Bergen, Torill Christine Lindstrøm, sier at mange ser at deres egen frykt er irrasjonell, men at de likevel ikke klarer å slippe angsten.

Hva er en fobi?

– Fobi er en angstpreget forestilling og en overdreven og langt på vei ubegrunnet frykt for bestemte situasjoner og objekter. Man kan ha fobier av ulik styrke, fra lett uro til sterk skrekk. Lettere fobier er hyppige blant folk, og de fleste har såkalte spesifikke fobier. Dette er fobi begrenset til spesielle situasjoner eller ting, for eksempel redsel for visse dyr, lukkede rom, åpne plasser, folkemengder, høyder, mørke, redsel for å ta bussen, eller for å fly.

Hvordan oppstår fobi?

– En fobi læres svært raskt. En engangseksponering for objektet eller situasjonen er ofte nok. En fobisk redsel kan også oppstå ved at en ser en av sine nærmeste reagerer med redsel i en bestemt situasjon. Barn lærer av foreldrene og kopierer det de ser. Dersom en toåring ser mor reagere med tydelig angst ved synet av en edderkopp vil barnet kunne komme til å kopiere denne frykten. Det er mer sannsynlig at et barn lærer å bli redd for slanger og edderkopper, enn for eksempel for biler, enda de er mye farligere. Det er sannsynligvis fordi mennesket har en biologisk og medfødt forberedthet til å utvikle redsel for ting som det kunne være nyttig å unngå for menneskets utvikling. De av våre forfedre som holdt seg unna farlige ting, hadde større sjanse for å overleve. Vi bærer muligens med oss deres redsel i arvestoffet.

Det finnes over 600 fobier, hva tenker du om det?

– Folk har fobi for ungdom, fobi for fremmede, fobi for latter, fobi for å skrive, fobi for solen, og fobi for fobier. Endingen fobi kobles til nær sagt hva som helst. Jeg kan ikke ta dem alvorlig. Dette er ikke fobier i klinisk forstand. Ord som «homofobi» for eksempel, brukes i vår dagligtale symbolsk og ironisk. Jeg tror ingen ville kalle det fobi i egentlig forstand.

Så fobiene er ikke reelle?

– Angsten er ofte irrasjonell fordi redselen er så overdrevet i forhold til den reelle faren. En person med fobien kan se dette selv, men klarer likevel ikke å overvinne frykten sin. For eksempel kan det være farlig å fly, men å kjøre bil er mye farligere. Dette vet de som har flyskrekk, likevel svetter de av angst når de skal fly, mens de helt avslappet kjører bil hver dag.

Er det forskjell på fobier mellom kvinner og menn?

– Det er vanskelig å si, men generelt er menn mer redde for sprøyter og injeksjoner enn det kvinner er. I et kulturelt perspektiv har kvinner kanskje en lavere terskel for å innrømme at de er redde for noe.

Selv om menn kan være like redde for de samme tingene, har de kanskje vanskeligere for å innrømme det fordi det ikke passer med mannsrollen å være redd. Det er mer akseptert for kvinner å si at de er redde. Kulturviteren Nina Witozek hevder i sin bok, «Norske naturmytologier», at vi nordmenn er litt spesielle sammenlignet med andre europeere idet hun mener at vi lett føler angst innendørs i samvær med andre, men er frie og trygge ute i naturen. Hun hevder at blant annet norsk malerkunst og litteratur viser til disse verdiene.

Hvordan blir man kvitt fobi?

– Kognitiv atferdsterapi med gradvis eksponering til det man er redd for har gitt gode resultater. Man starter gjerne med å nærme seg objektet eller situasjonen gradvis i tankene, for deretter å oppsøke det konkret. For eksempel, dersom man er redd edderkopper kan man begynne med å tenke seg at den er i samme rommet, for tilslutt å ta på en levende edderkopp. Målet er selvsagt ikke at man skal ta på edderkopper hver gang man ser en, men at man eksempelvis skal kunne gå ned i kjelleren uten å være paralysert av skrekk. Jo tidligere en konfronterer en slik angst, desto mindre sannsynlig er at den utvikler seg til en plagsom fobi. ■

Symbol og realitet – om lovfesting av redaktørplakaten

KRONIKK

AV **JOSTEIN GRIPSRUD**,
INSTITUTTSTYRER VED INSTITUTT FOR INFORMASJONS- OG MEDIEVITENSKAP

Det norske mediesystemet har flere viktige særtrekk i internasjonal sammenheng, og den såkalte «redaktørplakaten» er ett av disse.

Det dreier seg om en erklæring om redaktørers plikter og rettigheter i forhold til offentligheten og mediebedriftens styre eller eiere som først ble vedtatt i fellesskap av Norske Avisers Landsforening (nå Mediebedriftenes Landsforening, MBL) og Norsk Redaktørforening i 1953. Etter revisjoner i 1973 og 2004 lyder den nå i sin helhet slik:

En redaktør skal alltid ha frie mediers ideelle mål for øye. Redaktøren skal ivareta ytringsfriheten og etter beste evne arbeide for det som etter hans/hennes mening tjener samfunnet.

Gjennom sitt medium skal redaktøren fremme en saklig og fri informasjons- og opinionsformidling. Redaktøren skal etterstrebe en journalistikk som gjør det klart for mottakeren hva som er reportasje og formidling av informasjoner og fakta, og hva som er mediets egne meninger og vurderinger.

En redaktør forutsettes å dele sitt mediums grunnsyn og formålsbestemmelser. Men innenfor denne rammen skal redaktøren ha en fri og uavhengig ledelse av redaksjonen og full frihet til å forme mediets meninger, selv om de i enkelte spørsmål ikke deles av utgiveren eller styret. Kommer redaktøren i uløselig konflikt med mediets grunnsyn, plikter han/hun å trekke seg tilbake fra sin stilling. Redaktøren må aldri la seg påvirke til å hevde meninger som ikke er i samsvar med egen overbevisning.

Den ansvarshavende redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold. Redaktøren leder og har ansvaret for sine medarbeideres virksomhet, og er bindeleddet mellom utgiveren/styret og de redaksjonelle medarbeiderne. Redaktøren kan delegere myndighet i samsvar med sine fullmakter.

Ideen om å lovfeste prinsippene i denne frivillig framforhandlede avtalen går (minst) tilbake til det såkalte Eierskapsutvalgets utredning fra 1994, *Mangfold i media*. Der ble det foreslått flere mediepolitiske tiltak. Ett gikk ut på at redaktørinstituttet skulle sikres rettslig ved en lov som pålå norske medier å ha en redaktør, og at redaktørens forhold til eierne skulle reguleres ut fra Redaktørplakaten.

Kulturdepartementet anbefalte og stortingsflertallet sluttet seg til forslaget, og i januar 1998 ble det sendt ut et høringsnotat om en påtenkt lovfesting. Lovforslaget gjaldt foretak som utgir *«periodiske trykte publikasjoner med nyhets- eller aktualitetsstoff»*, *«foretak som driver kringkastingsvirksomhet»* og foretak som *«utgir periodiske tekster eller sendinger med nyhets- og aktualitetsstoff»* gjennom andre medier. Slike medier skulle ha plikt til å utpeke en redaktør, og verken eier eller øvrig selskapsledelse skulle kunne *«instruere eller overprøve redaktøren i redaksjonelle spørsmål»* eller kreve å få tilgang til redaksjonelt materiale før publisering. Forslaget ble imidlertid lagt til side fordi Justisdepartementets lovavdeling mente loven kunne begrense eiernes ytringsfrihet på en måte som var i strid med den daværende paragraf 100 i Grunnloven. Da Ytringsfrihetskommisjonen så i 1999 la fram sin innstilling med forslag om en ny paragraf 100, slo den fast at forslaget om lovfesting av Redaktørplakaten ikke ville være i strid med den nye paragrafen – som for øvrig trådte i kraft 30. september 2004.

Spørsmålet ble på nytt tatt opp av den første Stoltenbergregjeringen, som i en Stortingsmelding om mediepolitikk viste til redaktørenes betydning som *«…garantister for ytringsfrihet, for uavhengighet, for integritet – kort sagt for at leserne og lytterne kan stole på det som formidles gjennom mediene»*. Ut fra dette varslet en et forslag om å lovfeste prisnippene i Redaktørplakaten – et forslag Stoltenbergs andre regjering helt nylig har hatt på høringsrunde.

Siden sist har det skjedd mange viktige ting i det norske mediemarkedet. Særlig viktig her er innmarsjen til en ny type medieeiere, representert ved investeringsselskapet Mecom, med David Montgomery som frontfigur. Dette selskapet kjøpte industrikonsernet Orklas mediedel (i seg selv en særegenhet i norsk sammenheng), for en stor del lokalaviser land og strand rundt, for en pris så høy at de måtte låne penger av selgeren for å få det til. Mecom erklærte til å begynne med høyt og tydelig at de ville ivareta mediemangfoldet og overholde norske prinsipper og tradisjoner på medieområdet. Men det er for lengst blitt klart at dette er et selskap som ikke har noen spesiell publisistisk interesse: De skal utelukkende tjene store penger.

Avkastningen på aviser har lenge vært ekstremt god, rundt 20 prosent, i en rekke land. Gjennomsnittlig avkastning i Orkla media var i årene før salget 15–20 prosent. Dette er ikke bare bedre enn det folk flest får på sparepengene sine, det er også bedre enn de fleste andre industriers avkastning – de 500 største selskapene i USA hadde i 2004 en gjennomsnittlig avkastning på 6 prosent. Montgomery og Mecom representerer en renheklet grådighet når de nå arbeider med sikte på sammenslåinger og oppsigelser i lokalavisfloraen for å øke utbyttet ytterligere fra det allerede høye utgangspunktet.

I dette ligger både en beveggrunn for at forslaget om lovfesting av Redaktørplakaten framsettes, og et tenkelig argument imot det. Ideen er åpenbart å prøve å beskytte den redaksjonelle friheten mot inngrep fra langt mer hardhendte og enda grådigere eiere enn de vi er vant

Mecom, med David Montgomery som frontfigur, kjøpte industrikonsernet Orklas mediedel. Selskapet vil utelukkende tjene store penger, mener medieprofessor Jostein Gripsrud. (Foto: SCANPIX)

til i Norge. Men er dette et adekvat tiltak om dette er målsetningen? Eierne ansetter for eksempel fortsatt redaktører som de mener de stort sett er enige med, og har rett til å avsette dem som bryter med deres grunnsyn. Kan det tenkes andre lover eller inngrep av andre typer som kan gi vel så gode resultater?

Det er vanskelig å gi klare svar på disse spørsmålene. Det som i alle fall er klart, er at det foreliggende forslaget har noen begrensninger som burde fjernes: Det er ikke medienøytralt, slik for eksempel Ytringsfrihetskomisjonen mente lovgivning på medieområdet burde være, men klart innrettet på dagspressen. Følgelig beskytter det ikke den redaksjonelle friheten i verken uke- eller fagpressen, for ikke å snakke om i forlagene. Kanskje henger dette sammen med at høringsnotatet ikke har noen ordentlig drøfting av hva som egentlig menes med «redaksjonell virksomhet» og «redaksjonelle spørsmål». Dermed er det heller ikke helt klart hva som egentlig skal beskyttes. Loven skal heller ikke romme noen sanksjonsmuligheter, og det slås fast at den vil ha få konsekvenser, om noen, siden innholdet alt er en del av avtaleverk og rettspraksis. Er det fornuftig å vedta en slik «tom» lov?

Ja, sier de fleste som uttaler seg. Det er en symbolsk markering, og symboler er ikke uten kraft. I gitte situasjoner kan lovfestingen faktisk gi resultater, sies det. Og det er vel grunn god nok?

Om det da ikke blir en grunn til å unnlate å gjøre noe med den overordnede utviklingen som Orklas salg til Mecom og Mecoms seinere praksis representerer. ■

Mors fødselsvekt påvirker svangerskapsforgiftning

Samtlige første- og andregangsfødsler i Norge i perioden 1999–2005 er nå undersøkt for å finne ut mer om svangerskapsforgiftning. Studiet viser at hvis mor er født liten og lett, er sjansen mye større for at hun utvikler sykdommen. Det er første gang sammenhengen blir undersøkt i Norge, og resultatene bekrefter funn fra andre land. I marsutgaven av Hypertension, et anerkjent amerikansk forskningsblad om blodtrykk, ble resultatene publisert.

Nærmere en halv million svangerskap er studert, noe som gjør dette til den mest omfattende undersøkelse som noen gang er foretatt på området. Svein Rasmussen ved Institutt for klinisk medisin og Lorentz Irgens ved Fødselsregisteret har jobbet i rundt ett år med prosjektet. Svangerskapsforgiftning er i stor grad en morkakesykdom. Forskernes funn tyder på at veksthemming hos et foster, som vanligvis kommer av morkakesvikt, kan påvirke karsystemet etter fødselen og inn i voksen alder, slik at kvinnen har større sjanse for å utvikle svangerskapsforgiftning.

Dette er trolig uavhengig av morens genmateriale. Sannsynligvis kan ikke-genetiske bakgrunnsforhold som overvekt, høy alder og en del kroniske sykdommer, ha større betydning for om kvinner får sykdommen.

Nærmere en løsning på MS-gåten

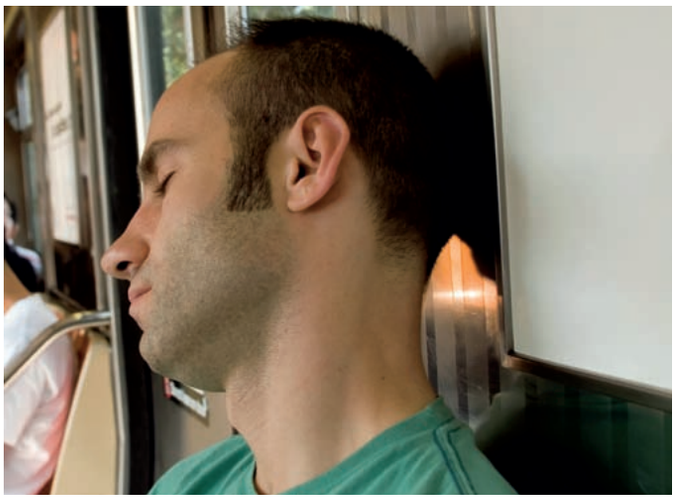
En studie av utbredelsen av Multippel sklerose (MS) på Sardinia viser mange likheter med funn fra forskning på sykdommen i Norge. Maura Pugliatti (bildet) avsluttet nylig sin doktorgrad ved UiB om utbredelsen av MS på Sardinia, hvor det er uvanlig mange mennesker med sykdommen. Hvordan omfanget av MS har endret seg over tid, og den geografisk ulike forekomsten av lidelsen, har vært to sentrale spørsmål. På Sardinia har det vært en stor økning av mennesker med MS i perioden mellom 1965–1999. Det er også funnet et såkalt «hot spot»-område der forekomsten er høyere enn på resten på øya. I studiene er det også funnet et «space-time cluster». Dette innebærer at individer som er født omtrent samtidig, og har utviklet MS, har bodd nærmere hverandre enn det som kunne forventes i forhold til en tilfeldig fordeling.

Resultatene taler for at miljøfaktorer spiller en sentral rolle i forekomsten av MS, og at slike faktorer kan være viktigere enn genetisk arv for å forklare hvorfor mennesker utvikler sykdommen. Årsaken til sykdommen antas å være et samspill mellom miljøfaktorer og individets genetiske anlegg. Norge er i verdenstoppen når det gjelder forekomst av MS, og på Vestlandet er andelen mennesker med sykdommen spesielt høy. Funnene på Sardinia er svært interessante, og også overraskende, da de tyder på like utviklingsmønstre av MS i Italia og Norge.

Nordisk senter for fremragende ernæringsforskning

Professor Rolf K. Berge ved Institutt for indremedisin blir prosjektleder for et nordisk SFF innen ernæring og helse. De skal spesielt se på marine bioaktive fettsyrer i forebygging og behandling av livsstilssykdommer. Det er NordForsk (Nordisk Råd) som har tildelt Centre of Excellence on Food, Nutrition and Health til Universitetet i Bergen. Dette blir et nettverkssenter mellom fire nordiske land med ambisiøse mål innen ernæring, spesielt marin ernæring, og helse. Hovedmålet til det nye senteret er å utvikle et integrert og konkurransedyktig forskningsmiljø. Det ultimate målet er å bidra til optimalisering av dietten vår for å forbedre helse og øke motstandsdyktigheten mot sykdom, heter det i prosjektbeskrivelsen.

Søvnige unge menn

Subjektiv søvnighet er for første gang undersøkt i en stor norsk befolkningsstudie. Resultatet viser at en av fire menn mellom 18 og 29 år er sykelig søvnige.

– Undersøkelsen som ble utført i 2002–2003 avkrefter myten om at det er flest eldre mennesker som sliter med søvnighet. Det er likevel overraskende at unge menn kommer dårligst ut, sier Bjørn Bjorvatn, professor ved Institutt for samfunnsmedisinske fag.

Målet med studiet var å undersøke hyppigheten av, og risikofaktorene ved, selvrapportert søvnighet på dagtid. Sammen med fem kollegaer har Bjorvatn fått resultatene publisert i det anerkjente fagbladet Sleep.

Undersøkelsen viser at generell hyppighet av sykelig søvnighet i befolkningen er på hele 17,7 prosent. Bjorvatn tror noe av grunnen til at unge menn sliter mest med problemet, har sammenheng med søvnmangel. Blant annet så forskerne en sterk sammenheng mellom å jobbe natteskift, og det å være søvnig. Generelt er det nok en del unge som rett og slett sover for lite. Hvis man derimot sover mye, men likevel er søvnig, bør man oppsøke lege, i følge Bjorvatn.

– Kvikksølv først farlig over tid

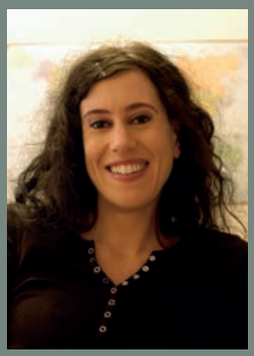
Risikoen ved å heve ubåtvraket utenfor Fedje kan være lavere enn om den dekkes til, hevdet kjemiprofessor ved UiB, Einar Sletten, i en ny rapport som ble lagt frem for Stortingets transportkomité i april. Det er først når kvikksølvet eksponeres for saltvann over tid at det blir virkelig farlig. Hovedpoenget i UiB-rapporten var at kvikksølvet, dersom det kommer i kontakt med saltvann, etter hvert vil oksidere. Da kan det danne svært giftige organiske kvikksølvforbindelser. Derfor kan det være tryggest å heve vraket, selv om det innebærer en risiko for ulykker og lekkasjer av kvikksølv. Stikkordet er nemlig tid. Dersom det går an å ha kontroll på utslippet, og man kan få ryddet opp i det meste av det raskt, kan den beste løsningen faktisk være å heve vraket – selv om noe kvikksølv lekker ut. Det er nemlig først dersom kvikksølvet får være lenge i kontakt med saltvann at det blir farlig.

Ubåtsaken har fått mye oppmerksomhet siden vraket, som sank i 1945, ble oppdaget i 2003. Regjeringen har gått inn for tildekking, etter anbefaling fra Kystverket. Et av argumentene for dette bygger på en rapport fra Veritas der det heter at hevingsoperasjonen vil være svært risikofylt. Kjemiprofessorene fra UiB påpeker imidlertid at en kvikksølvlekkasje under en slik operasjon i seg selv ikke vil være katastrofal. De mener elementært kvikksølv er lite reaktivt, og synker rett til bunns. Dersom man kan finne måter å samle det meste av dette opp, er heving en bedre og mindre risikabel løsning enn å dekke det til.

«BBC-engelsk» i endring

Received Pronunciation (RP) eller «BBC-engelsk» er blitt sett på som en statisk og homogen uttalevariant. Bente Rebecca Hannisdal (bildet) hevder det motsatte i sin doktorgradsavhandling, nemlig at RP er i stadig endring. RP er en overregional uttalevariant som snakkes over hele Storbritannia og er populært også blitt kalt «Oxford English» eller «BBC English». Den er blant annet tradisjonelt brukt i de eksklusive kostskolene i Storbritannia og av britiske nyhetsopplesere.

I følge Hannisdal hadde RP høyere prestisje i Storbritannia for 50–100 år siden. På 60-tallet endret samfunnet seg, klasseforskjellene ble svakere og holdningen til språket forandret seg i takt med dette. Man trengte ikke lenger snakke RP mens man studerte på Universitetet i Cambridge. RP brukes også som britisk uttalemodell i Norge og andre land der det blir undervist i engelsk som 2. eller 3. språk. Hannisdal mener at hennes doktorgradsavhandling kan bidra til en oppdatering av RP, og at det er viktig at de som skal lære engelsk lærer RP slik den er brukt i praksis i Storbritannia i dag. Hannisdal har gjort en empirisk undersøkelse av fonetisk og fonologisk variasjon i RP, basert på språket til 30 nyhetsopplesere. Hun har undersøkt seks variabler i RP. Blant annet finner hun en endring av «T-voicing». I ord som «British» eller fraser som «a lot of» blir t-en oftere uttalt som en d i det moderne RP, forklarer hun.

Gravide kan slippe fostervannsprøve

Forskere arbeider nå med ny analyseteknologi hvor fosterets blodtype kan fastslås ved hjelp av blodprøve fra mor, i stedet for ved fostervannsprøve. Denne teknologien planlegges å bli tatt i bruk ved Haukeland universitetssykehus. Avdelingsoverlege ved Blodbanken på Haukeland universitetssykehus, Tor Hervig, har stor tro på den nye analyseteknologien. Den gjør at medisinerne kan arbeide mer forebyggende enn tidligere. I tillegg er blodprøve fra mor risikofritt. Ved å finne både mors og fosterets blodtype kan legene forebygge en immunisering hos mor. Under en graviditet skjer det hele tiden en blødning fra fosteret til mor. Den vanligste immuniseringen skjer dersom fosteret er RhD-positivt og moren er RhD-negativ. Det kan føre til at mor danner antistoffer som reagerer med fosterets røde blodceller. Når disse antistoffene passerer tilbake til fosteret, kan det føre til en nedbryting av fosterets røde blodceller. Dersom dette skjer, kan det lede til en blodmangel hos fosteret, som igjen kan føre til hjerneskade eller i verste fall død. Ved bruk av klassiske metoder kan man aldri med 100 prosents sikkerhet fastlå om antistoffene er farlige for fosteret. Dersom legene tidlig kan fastlå fosterets blodtype, som ved den nye metoden, kan man hindre at mor danner antistoffer ved å tilføre henne gammaglobulin allerede i uke 28. Behandlingen er enkel og helt uten bivirkninger.

Sommerskole om fattigdom

Universitetet i Bergen leder arbeidet med å bygge opp en sommerskole innen globale utviklingsspørsmål. Dette er et samarbeid med Christian Michelsens Institutt, Norges Handelshøyskole og Høgskolen i Bergen. Sommerskolen arrangeres første gang sommeren 2008. Tema er global fattigdom med søkelys på både underutviklede- og avanserte økonomier. Den skal fremme den tverrfaglige kompetansen de ulike institusjonene besitter innenfor globale utviklingsspørsmål. I tillegg til å styrke egen fagkompetanse er tanken at unge forskere skal bygge nettverksrelasjoner seg imellom. Sommerskolen skal ha en blanding av hjemlige og utenlandske forelesere og PhD-studenter, i følge førsteamanuensis Asuncion St.Clair.

Foto: Elin F. Styve

Fritt Ord-prisen til Terje Tvedt

Institusjonen Fritt Ord har tildelt UiB-professor Terje Tvedt (bildet) sin høyeste utmerkelse fordi han på faglig grunnlag har problematisert den norske bistands- og fredspolitikken.

Terje Tvedt har i mange år markert seg med et kritisk blikk på norsk bistandspolitikk. I makt- og demokratiutredningen så han blant annet på den tette forbindelsen som i Norge eksisterer mellom staten, det politiske miljø, frivillige organisasjoner og forskningsinstitusjoner. Tvedt har påpekt hvordan dette politiske feltet er tuftet på en forestilling om at det iverksetter «den gode vilje», og har karakterisert dette som «det nasjonale godhetsregimet».

Tvedt omtales som en selvstendig og uredd fagperson, som med et kritisk blikk på norsk politikk og hvordan den fungerer, har utfordret vår selvforståelse og våre verdensbilder.

Terje Tvedt forsker også på vannets betydning for utvikling i ulike samfunn. Han er sjefredaktør for trebindsverket «A History of Water» fra 2006, og jobber nå med verket «Vannets verdenshistorie». Han står også bak tv-dokumentarer om temaet. Terje Tvedt skal lede en av de tre forskergruppene ved Center for Advanced Study i 2008/2009. Målet er finne ut mer om vannets betydning for den industrielle revolusjonen.

Kan få mindre ekstremvêr i framtida

Polare lågtrykk har skulda for utallige forlis og dødsfall opp igjennom historia. No ser det ut til at desse lågtrykka kan bli eit mindre problem etter kvart som den globale oppvarminga festar grepet. Det vi kallar polare lågtrykk oppstår når iskald luft frå sjøisen i Arktis trekk utover havet. Store temperaturskilnader mellom hav og luft kan skape kraftige lågtrykk, og aktiviteten er spesielt stor i Norskehavet og Barentshavet. Også Storbritannia og Danmark er godt kjent med polare lågtrykk, og dei er gjerne kjenneteikna av snøvêr. Polare lågtrykk kan vere veldig kraftige, i følgje Erik Kolstad, som i vår disputerte med ei avhandling om slike lågtrykk. I doktorgraden har Kolstad undersøkt nøyare kva tid på året og under kva tilhøve polare lågtrykk oppstår. Den viktigaste føresetnaden er stor temperaturskilnad mellom hav og luft, og dei oppstår difor helst om vinteren. Han har sett på korleis dette vil endre seg i framtida. Sannsynlegvis vil iskanten ved Svalbard trekke seg attende med den globale oppvarminga, og då vil dei polare lågtrykka flytte etter. Dette kan føre til mindre ekstremvêr her.

Flere nyheter på www.uib.no

B-BLAD

Returadresse:
Formidlingsavdelingen
Universitetet i Bergen
Nygårdsgt. 5
N-5015 BERGEN

Mobbeofre uten særtrekk

To av tre mobbeofre viser ingen uvanlige personlighetstrekk, viser ny forskning fra UiB.

TEKST OG FOTO: **LARS HOLGER URSIN**

Kun en tredel viser personlighetstrekk som avviker fra normalen.

– Det er for tidlig å si om det er mobbingen som har gjort dem slik, sier førsteamanuensis Lars Glasø. Sammen med kolleger fra Institutt for samfunnspsykologi har Glasø tatt for seg 72 ofre fra mobbing på arbeidsplassen, og sammenliknet disse med en såkalt kontrastgruppe – 72 mennesker med lik alder, kjønn og arbeidsoppgaver som mobbeofrene. Deretter testet de dem for bestemte personlighetstrekk, og fant at de to gruppene totalt sett svarte ulikt, på fire av fem personlighetstrekk.

– Mobbeofrene så ut til å være mer nevrotiske, mindre ekstroverte, mindre samvittighetsfulle og mindre medgjørlige enn de som ikke var mobbet, forklarer Glasø. Det var imidlertid stor spredning i svarene, og vanskelig å trekke bastante konklusjoner.

Et ømt punkt for forskere

Men da forskerne foretok en såkalt clusteranalyse på datasettet, tegnet det seg et klart bilde: To tredeler av mobbeofrene skilte seg ikke fra kontrastgruppen – de hadde samme personlighetstrekk som de som ikke var mobbet.

– Dette er viktig, for det viser at det ikke går an å snakke om noen generell offerprofil, når du har med mobbing å gjøre, forklarer Glasø. Sammen med flere kolleger har han presentert disse funnene i en ny artikkel i Scandinavian Journal of Psychology.

Lars Glasø og Ståle Einarsen har gjort nye funn innen mobbeforskningen.

Om det finnes en slik offerprofil, har vært et ømt punkt for forskere. Det kan nemlig fort misforstås:

– Da kunne kanskje enkelte tro at ofrene har seg selv å takke. Men det kan man ikke si, understreker Glasø.

Kan være utløst av mobbingen

– Vi kan blant annet ikke si sikkert om disse trekkene er utløst av mobbingen, eller om de lå der fra før. Det vi vet, er at mange personer som blir utsatt for mobbing, får massive problemer, både fysisk og psykisk, sier Glasø.

– Mobbing er imidlertid en så sterk belastning at det faktisk for enkelte kan føre til personlighetsendringer, påpeker professor Ståle Einarsen. Han er leder for forskergruppen Bergen Bullying Research Group, som står bak dette prosjektet.

Dette har vært blant grunnene til at psykologer tidligere gjerne har avvist avvikende personlighetstrekk hos mobbeofre som et følge av mobbingen.

– Men det viser seg altså at det er en mindre gruppe hvor vi finner en sterk sammenheng mellom personlighet, og det å oppleve mobbing. Denne vil vi se nærmere på, sier professor Ståle Einarsen.

– En ond sirkel

Han mener det kan være flere mulige forklaringer på at denne gruppen skiller seg ut.

– Det kan tenkes at denne gruppen har lavere terskel for å ta seg nær av mobbing, at de reagerer sterkere på mobbing, eller at dette er folk som gjennom sin egen personlighet faktisk provoserer frem reaksjoner fra andre. Det er ikke det samme som å si at de er skyld i mobbingen, men det kan øke sjansen for at de blir mobbet, sier Einarsen.

– For denne gruppen kan det bli som høna og egget: Tenk deg en person som har anlegg for å bli fort litt engstelig og introvert, som blir mobbet. Da kan det føre til at denne personen blir mer engstelig og introvert, og oppfattet som et lett offer. Det kan skape en ond sirkel, forklarer Glasø.

– Derfor er det viktig å komme til bunns i denne sammenhengen. For uansett hvilken personlighet man har, skal ikke folk bli utsatt for mobbing eller trakassering på arbeidsplassen, fastslår Glasø. ■